

משפחות במצוקה

| איילה מאיר¹ | רנטה גורבטוב² |

מבוא

המשפחה הייתה ועודנה מסגרת החיים ובית הגידול הבלעדי כמעט של בני אדם צעירים ובוגרים והיא מהווה את מציאות החיים של מרבית האנשים. המשפחה היא שקובעת, במידה רבה, את המציאות הנפשית, את היחסים הבין-אישיים ואת החוויה התרבותית של חבריה. המשפחה גם קובעת במידה רבה את המציאות החברתית המתעצבת מתפקודי המשפחה ומהתביעות והסוגיות שהיא מציבה כלפי החברה. על אף מרכזיותה, המשפחה היא מונח עמום, חמקמק ומשתנה כל העת – אין הסכמה על המבנה שלה, על גבולותיה ועל תפקידיה. מציאות זו מייצרת הגדרות שונות ומגוונות למונח 'משפחה'.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים אימץ את ההגדרה שהציעה הוועדה לבחינת מדיניות המשפחה בראשות פרופ' יואב לביא (2008). ההגדרה נסמכה על הצעתו של מכון ואנייר (Vanier Institute of the Family) שלפיה משפחה היא כל צירוף של שני אנשים או יותר, המקושרים לאורך זמן בקשר של הסכמה הדדית, לידה או אימוץ, ושקבלים על עצמם מחויבויות הדדיות לכמה מן הדברים שלהלן: דאגה לחברי הקבוצה וטיפול פיזי בהם; הוספה של חברים חדשים באמצעות הולדה או אימוץ; סוציאליזציה של ילדים; בקרה חברתית של החברים; ייצור, צריכה וחלוקה של מצרכים ושירותים; טיפוח רגשי (אהבה).

משרד הרווחה והשירותים החברתיים מתייחס לשתי אוכלוסיות עיקריות:

1. משפחות במצוקה – משפחות שנמצאות במצוקה משום שהמשאבים האישיים, החברתיים והמשפחתיים שעומדים לרשותן אינם מספיקים להתמודדות עם דרישה לשינוי המתחוללת עקב אירוע או נסיבות חיים.

¹ עו"ס בכירה איילה מאיר היא מנהלת השירות לרווחת הפרט והמשפחה, האגף לשירותים אישיים וחברתיים, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

² ד"ר רנטה גורבטוב היא מנהלת תחום הערכה, בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה, האגף למחקר תכנון והכשרה במשרד.

2. משפחות שבריריות – קבוצות אוכלוסייה שאינן זוכות להתייחסות מספקת של המערכות הציבוריות, אין להן סימפטומים בולטים והן אינן מוגדרות 'משפחות במצוקה' אף על פי שידוע כי מאפייניהן מנבאים מצוקות עתידיות.

הנתונים שהוצגו בפרק "מבחר נתונים על אוכלוסיות היעד של המשרד ועל תקציבו" מלמדים שלאורך השנים טיפל משרד הרווחה בכ-20% מכלל משקי הבית בישראל. בשנת 2015 היו בטיפול המחלקות לשירותים חברתיים 465,300 משקי בית שהם 19.7% מסך משקי בית בישראל. נתון זה מלמד שכמעט כל משפחה חמישית בישראל נמצאת בטיפול של משרד הרווחה והשירותים החברתיים, או שבן משפחה אחד (או יותר) שלה נמצא בטיפולו.³

השירות לרווחת הפרט והמשפחה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים מופקד על טיפול במשפחות וביחידים בוגרים מגיל 18⁴ ועד גיל הפרישה⁵ שמתמודדים עם מצוקה זמנית או קבועה הנובעת מקשיים כלכליים, אישיים או משפחתיים; מחולי או נכות של אחד מבני המשפחה; ממשבר זמני או מתמשך ועוד.

השירות מבחין בין תשעה סוגים של משפחות או יחידים הזקוקים לטיפול ולשירותים שונים:

- משפחות ויחידים במצוקה ובמשבר;
- משפחות החיות בעוני ובהדרה;
- משפחות במעגלי האלימות במשפחה;
- משפחות ויחידים בהליך משפטי, כולל משפחות בהליכי פירוד וגירושין וקטינים וחסויים הזקוקים לאפטרופסות;
- משפחות נפגעות אבדן פתאומי ושכול, בהן נפגעי תאונת דרכים, אבדנות ונפגעי עברות המתה;

³ למספר זה יש להוסיף כ-50,000 מטופלים שאינם רשומים במחלקות לשירותים החברתיים אלא נמצאים בטיפול ישיר של משרד הרווחה והשירותים החברתיים, כגון: מטופלי אגף תקון במרכזי הסיוע לנפגעי עברות המתה, אנשים בתכניות תעסוקה ועוד.

⁴ חלק מאוכלוסיית הצעירים והצעירות עד גיל 25 נמצאים גם באחריותו של השירות לנוער, צעירות וצעירים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

⁵ גיל הפרישה משתנה לפי חוק גיל פרישה המיושם בשלבים והוא 67 שנים לגברים וצפוי להגיע ל-64 שנים לנשים. רוב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים מקבל טיפול מהשירות לאזרחים ותיקים (לשעבר השירות לזקן). במקרים ייחודיים (לדוגמה: אפטרופסות, זקנים נפגעי אלימות) הטיפול ניתן בידי השירות לרווחת הפרט והמשפחה.

- דרי רחוב ואנשים עם אבחנות מרובות;
- נפגעי פתות פוגעניות;
- נשים במעגל הזנות;
- קרבנות סחר ועבדות.⁶

השירות לרווחת הפרט והמשפחה מבסס את השירותים שהוא מספק באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים (מש"חיים) ברשויות המקומיות ובמרכזים ייחודיים מקומיים ואזוריים על העקרונות שלהלן: המשפחה היא מוקד ההתערבות; המשפחה אחראית לגורלה וביכולתה לשנות את מצבה; יש להכיר בכך שלמשפחות יש ערכים, אמונות ותרבויות שונים זה מזה; למשפחות כוחות שיש לכבד ולהיעזר בהם בתהליך הסיוע; המשפחה מעורבת ושותפה מלאה בקביעת תכנית ההתערבות, בביצועה ובהערכתה; ההתערבויות עם משפחות נסמכות על פרקטיקות ההתערבות המבוססות על ידע, מחקר ואפקטיביות.

בשנים האחרונות מוביל משרד הרווחה והשירותים החברתיים **רפורמה** מקיפה במחלקות לשירותים חברתיים. אחת מפעולותיו היא קידום מדיניות שמציבה את המשפחה במוקד ההתערבות במחלקה ומינוי עובד סוציאלי למנהל ההתערבות במשפחה – **עו"ס משפחה**.

השירות לרווחת הפרט והמשפחה אחראי להטמעת התפיסה המעמידה את המשפחה כיחידת ההתערבות המרכזית במחלקות לשירותים חברתיים. כמו כן השירות אחראי, עם מנהלת הרפורמה, למיצוב ולהטמעה של תפקיד עו"ס המשפחה במחלקות לשירותים חברתיים.

בשנת 2015 התקיים המחזור השני של מערך ההכשרות במסגרת הרפורמה בבית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה ובו נעשתה הכשרה לתפקידים: עו"ס משפחה, מדריכים-ראשי צוותים ומנהלים. ההכשרה מכוונת לעצב את ההבניה המחודשת של תפקיד מנהל ההתערבות במשפחה ולאפשר הטמעה מיטבית של תפקיד עו"ס המשפחה במחלקות. תכנית הכשרה זו היא התחלת הטמעת הרפורמה במחלקות בציר עו"ס המשפחה והיא משמשת בסיס למסלול נתיבי צמיחה מקצועיים לעו"ס המשפחה.

⁶ תיאור ארבע האוכלוסיות האחרונות ברשימה (דרי רחוב, נפגעי פתות פוגעניות, נשים במעגל הזנות וקרבנות סחר) מופיע בפרק נפרד בהמשך הסקירה: "יחידים בעלי אפיונים מיוחדים".

בפרק הכללי "מבחר נתונים על אוכלוסיות היעד של המשרד ועל תקציבו" ניתן תיאור של כלל המשפחות הרשומות במחלקות לשירותים החברתיים, ובפרק הנוכחי יש תיאור מפורט של כל אחד מסוגי המשפחות. בכל סוג משפחה מתוארת התופעה, מצוינת אוכלוסיית היעד, מפורטים השירותים שהמשפחות מקבלות (התפוקות) והתקציב וכוח האדם המיועדים לשירותים אלה (התשומות).

חשוב לציין כי חלוקת המשפחות לסוגים (ראו לעיל) נעשתה כדי להבליט את ייחודיות הבעיה ואת השירות הייחודי הניתן לנזקקים, אך בפועל המשפחה עלולה לסבול מכמה בעיות, ובהתאמה לקבל כמה שירותים. לפעמים יש קושי להגדיר במדויק את התשומות ואת התפוקות המוקדשות לסוג מסוים של משפחה.

תשומות השירות לרווחת הפרט והמשפחה

א. כוח אדם

רוב הטיפול במשפחות וביחידים במצוקה נעשה בידי העובדים הסוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים ובעיקר אלה המוגדרים עו"ס משפחה. בכוח האדם של השירות לרווחת הפרט והמשפחה נכללים:

- 47 עובדים סוציאליים בתפקידי ניהול ופיקוח: מנהלת השירות, סגנית מנהלת השירות, תשעה מפקחים ארציים, ארבע מרכזות שירות במחוזות, 32 מפקחים מחוזיים (13 מהם גם בתפקיד עו"סים מחוזיים לעניין סדרי דין);
- כוח אדם מנהלי בשירות הכולל שתי רכזות תשלומים ומסגרות, שתי מזכירות ותקציבנית במטה ו-10 בעלי תפקידים מנהליים במחוזות.

ב. תקציב

בשנת 2015 עמד תקציב השירות לרווחת הפרט והמשפחה על כ-235 מיליון ₪,⁷ והוא חולק לסעיפים תקציביים על פי הנושאים שעליהם מופקד השירות. נושאים אלה יפורטו בהמשך בנוגע לכל סוג משפחה ועל פי התחום הייחודי שבמוקד ההתערבות.

התקציב הנ"ל אינו כולל את התקציב בעבור מערך העובדים הסמך-מקצועיים בהיקף של כ-12.6 מיליון ₪ בעבור לקוחות השירות. יש לציין כי השירות לרווחת הפרט

⁷ לא כולל תוספות ועודפים שהגיעו מאוחר יותר.

והמשפחה הוא השירות שמתכלל את המערך הסמך-מקצועי בעבור שירותים שונים במשרד: השירות לאזרחים ותיקים, השירות לילד ולנוער, האגף לשירותי רווחה ושיקום, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית והשירות לטיפול באוכלוסייה עם אוטיזם. סך ההקצאה המשרדית למערך הסמך-מקצועי הוא כ-82.8 מיליון ₪.

חלק א: משפחות ויחידים במצוקה ובמשבר⁸

מגמות עיקריות בשנת 2015

- הסתיים מחזור שני של הכשרה לתפקיד עו"ס משפחה בהשתתפות מנהלי מחלקות, מדריכים-ראשי צוותים ועו"סים. ההכשרה נערכה בשיתוף פעולה עם מנהלת הרפורמה ועם צוות בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה. השירות מפתח את תחום המשפחה במגוון תכניות, שהשותף להן הוא התמקדות ביחידה המשפחתית כמוקד התערבות ומיצוב עו"ס משפחה כגורם מרכזי בהתערבות.
- הסתיים מעבר המערך הסמך-מקצועי למערכת מס"ר. החל תהליך כתיבת מכרז חדש לבחירת ארגונים ספקי שירות סמך-מקצועי.
- הוכנסו התחנות לטיפול זוגי ומשפחתי כתכנית מוכרת לתכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון – 360°, לתחום הסיוע הטיפולי במקרים של אבדן ושכול ולתכנית פיילוט בנושא התיאום ההורי.

1.1 תיאור התופעה

משרד הרווחה והשירותים החברתיים מחויב לחוסן של משפחות ולפיכך הוא מקדם ומפעיל באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים מגוון של מענים להגנה, לחיזוק החוסן המשפחתי, לשיקום ולסיוע למשפחות בהתמודדותן עם משברי החיים הזמניים והמתמשכים כגון אבדן, חולי, אבטלה והתמודדות עם חיים בעוני ובהדרה

⁸ את תת-פרק זה כתבו מנהלת השירות לרווחת הפרט והמשפחה, עו"ס איילה מאיר, והמפקחים הארציים של השירות: עו"ס נורית וייסברג נקאש, מפקחת ארצית לנושא עו"ס משפחה; עו"ס לינדה דגן, מפקחת ארצית לנושאים עובדים סמך-מקצועיים, משפחות שבראשן הורה עצמאי ותכניות תעסוקה; ועו"ס אילן שריף, מפקח ארצי בנושא אבדן ושכול בשירות לרווחת הפרט והמשפחה.

וכן עם מצבים שביכולתם לפגוע במערכות היחסים במשפחה – בין בני הזוג ובין ההורים לילדיהם – ובתפקוד המשפחה בתחומי החיים השונים: הורות, זוגיות, כלכלת המשפחה, תעסוקה עוד. זאת על פי התפיסה של המשפחה במוקד ההתערבות והתייחסות לעו"ס המשפחה כמנהל ההתערבות בצוות השכונתי במש"ח.

1.2 תשומות

א. כוח אדם

- הנהלת השירות, מפקחים ארציים ומפקחים מחוזיים הממונים על תחומי הטיפול בלקוחות השירות: משפחות ויחידים שחיים בעוני ובהדרה, נמצאים במשבר או שיש להם קשיים ביחסים או בתפקוד בתחומי החיים השונים;
- עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות;
- עובדים סמך-מקצועיים.

ב. תקציב

לתחום זה שייכות התחנות לטיפול זוגי ומשפחתי ברשויות המקומיות וסדנאות לשיפור תפקוד ולהעשרת חיי המשפחה בתנאי לינה. התקציב לשתי תכניות אלו בשנת 2015 עמד על 2.6 מיליון ₪ (נטו). נוסף על כך הוקצה למשפחות עם קשיי תפקוד סעיף תקציבי לסיוע בידי עובד סמך-מקצועי. תקציב זה הסתכם ב-12.6 מיליון ₪ והוא מייצג 15% מהפעילות הכספית של כל השירותים במשרד במערך הסמך-מקצועי.

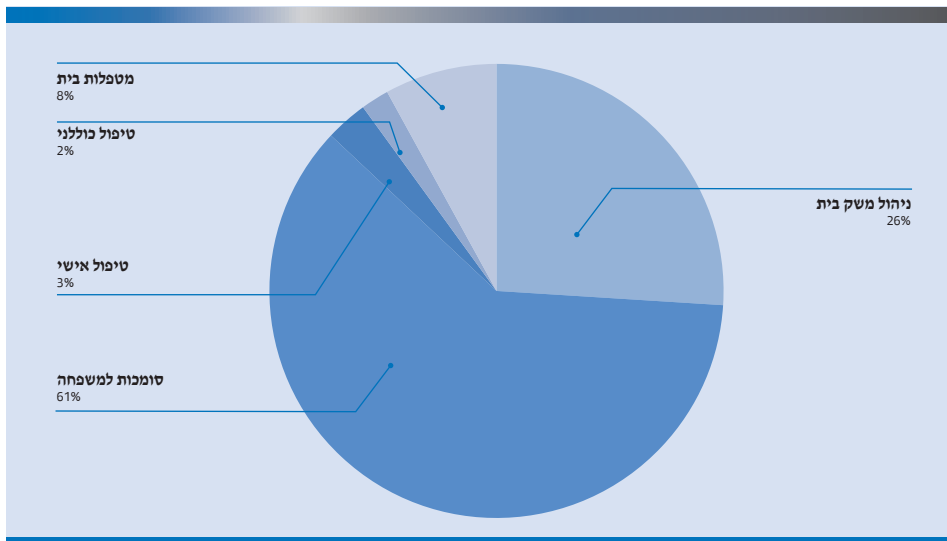
1.3 תפוקות

1.3.1 עובדים סמך-מקצועיים

מערך השירות הסמך-מקצועי נועד לסייע למשפחות עם קשיי תפקוד ולמשפחות המתמודדות עם צרכים מיוחדים במשפחה. מערך זה מספק מגוון שירותים למשפחות וליחידים במצוקה, לרוב בבתיהן, ומשמש משאב מרכזי שעומד לרשות עו"ס המשפחה בתכנית ההתערבות הטיפולית. העובד הסמך-מקצועי מסייע ללקוחות המחלקות ומדריך אותם, לפי משימות מוגדרות שקבע העובד הסוציאלי בתכנית הטיפול – שיפור תפקוד אישי והורי, קשר עם השירותים ועם הסוכנויות בקהילה, ניהול משק הבית, מיצוי זכויות ועוד. העובדים הסמך-מקצועיים מועסקים באמצעות ארגונים, עמותות וחברות שזכו כחוק במכרז של משרד הרווחה והשירותים החברתיים והם מספקים את השירות. כיום פועלים 101 ארגונים כאלה.

בשנת 2015 נהנו 2,064 איש מהשירות לרווחת הפרט והמשפחה. התפלגות השירותים הסמך-מקצועיים לפי סוג הטיפול מוצגת בגרף 1.

גרף 1 | התפלגות השירותים הסמך-מקצועיים לפי סוג הטיפול, 2015⁹
(באחוזים)

1.3.2 תחנות לטיפול משפחתי ולייעוץ בחיי נישואין

תחנה לטיפול זוגי ומשפחתי היא מסגרת מקצועית בעלת מומחיות בתחום הטיפול הזוגי והמשפחתי הפועלת במחלקות לשירותים חברתיים.

אוכלוסיית היעד של התחנות היא: בני זוג המתקשים בתקשורת, בתפקוד מיני וביצירת אינטימיות, משפחות במצוקה על רקע של קשיים בתפקוד ההורי והמשפחתי, משפחות במשבר פירוד וגירושין, משפחות במשבר נורמטיבי במעגל החיים, כגון נישואין, לידה, גיל ההתבגרות, התרוקנות הקן, פרישה מעבודה ועוד. בטיפול התחנות נמצאות גם משפחות חד מינית, משפחות שבראשן הורה עצמאי, משפחות מאמצות ומשפחות הנמצאות במשבר עקב אירועים טראומטיים המשליכים על יציבות המערכת המשפחתית.

⁹ דיווח על פי מערכת מס"ר, 2015.

מטרות התחנות הן חיזוק ושיפור התקשורת במשפחה, הן בזוגיות הן בהורות ובכלל זה חיזוק הסמכות ההורית; ייעוץ למשפחות במשברים שונים, הקניית כלי התמודדות ושיפורם; מתן כלים להתמודדות בבניית מערכות משפחתיות מורכבות ומשפחות בנישואים שניים; שיפור התפקוד של המשפחה ושל כל חברה על רקע קשיים בתפקוד המשפחה.

הטיפול כולל מפגשים קבועים עם בני המשפחה בהתאם לתכנית ההתערבות.

בין עקרונות הטיפול:

- ההתערבויות הטיפוליות מבוססות על גישות מערכתיות ואקולוגיות בשילוב גישות טיפוליות נוספות, ובהן גיוס משאבים אישיים, משפחתיים וסביבתיים.
- שימוש בהתערבות מניעתית בתחילת משבר משפחתי והתערבויות חינוכיות אשר מסייעות במזעור נזקים לכל בני המשפחה ובעיקר לילדים.
- ההתערבות הטיפולית מתמקדת בכוחות המשפחה ובשיתופה בתכנון הטיפול ובקבלת החלטות ואחריות לגורלה.

נתונים בשנת 2015

ברשויות המקומיות פועלות 79 תחנות. רוב התחנות נמצאות במחוזות ת"א והמרכז (49%) וחיפה והצפון (39%), במחוז ירושלים פועלות 9% מהתחנות ו-3% במחוז באר שבע והדרום.

להלן נתונים שמאפיינים את פעילות התחנות לטיפול משפחתי ולייעוץ נישואין:¹⁰

א. מספר הפניות

בכל שנה פונות לתחנות יותר מ-6,000 משפחות חדשות, ובסך הכול מטופלות בתחנות בכל שנה יותר מ-8,000 משפחות. תחנות בינוניות וגדולות פועלות חמישה ימים בשבוע. תחנות קטנות פתוחות פחות ימים.

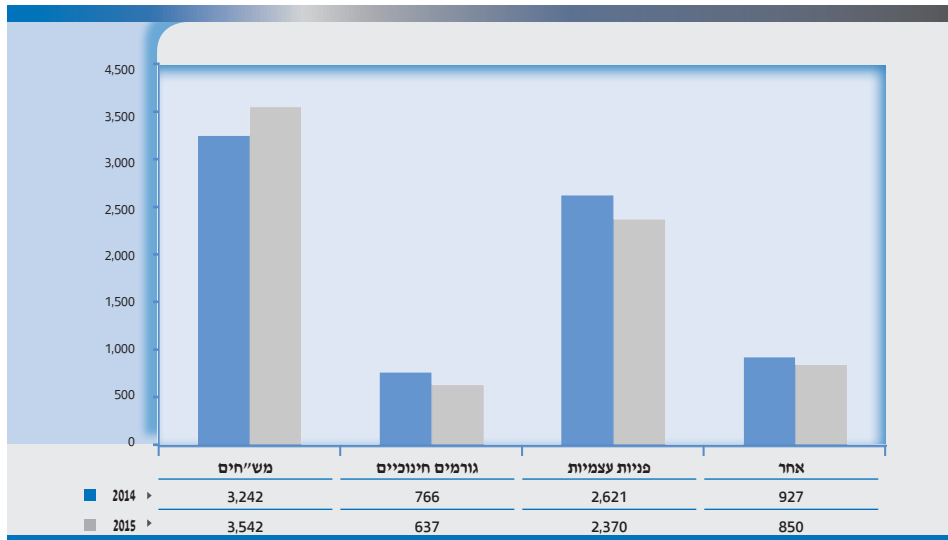
ב. מקור הפניות

כמחצית מהפניות מגיעות מהמש"חים וחלק ניכר נוסף (כשליש) הן פניות עצמיות. כל יתר הפניות (20%) הן מהמקורות הבאים: מערכת החינוך, בתי המשפט, בתי

¹⁰ אין מערכת מסודרת של איסוף נתונים ולפיכך הנתונים המובאים להלן מבוססים על סקר שערכו התחנות.

הדין ויחידות הסיוע שליד בתי המשפט לענייני משפחה, שירותי הבריאות, שירותים טיפוליים אחרים וכן הפניות מרבנים.
 בגרף 2 מוצגת התפלגות מקורות הפנייה לתחנות בשנים 2014-2015.

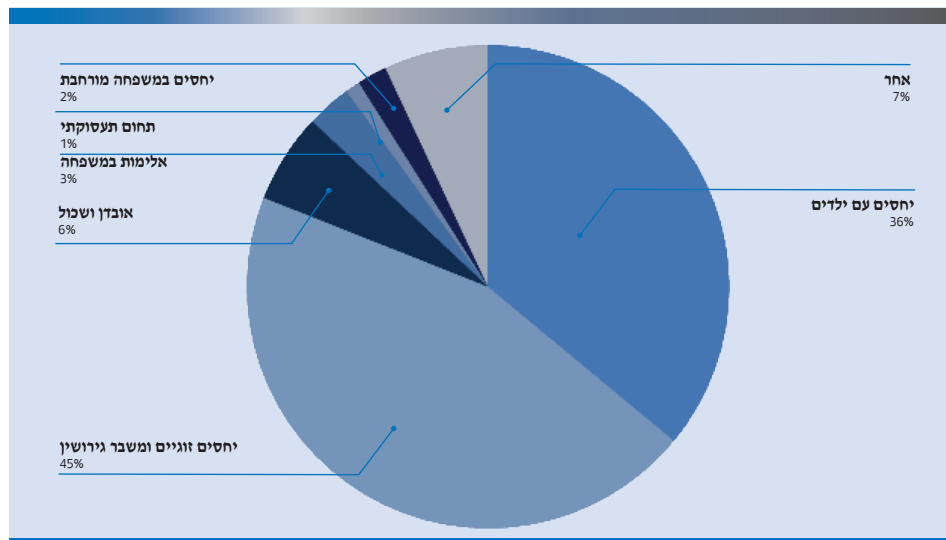
גרף 2 | מקורות פנייה לתחנה, 2014-2015

א. סיבת פנייה

מרבית הסיבות לפנייה קשורות ליחסים זוגיים ולמשבר גירושין (45%) וליחסים של ההורים עם ילדיהם (36%)

א. גרף 3 | סיבות פנייה לתחנה, 2015

ד. סוג הטיפול ומשכו

השירותים הנפוצים שהתחנה מעניקה ללקוחותיה הם טיפולים פרטניים (24%), טיפולים זוגיים (25%), טיפולים משפחתיים (17%) והדרכת הורים (20%). בנוסף התחנה מספקת פתרונות בסוגים שונים של טיפולים המצריכים אנשי מקצוע מנוסים כגון יישוב סכסוכים, טיפול דיאדי, תיאום הורי וטיפול קבוצתי. מהתבוננות על סך הטיפולים נגלה המגוון הרב של הכלים הטיפוליים המשמש את עובדי התחנות.

בשנת 2015 לכשליש מהפניות נמשכו הטיפולים עד חצי שנה מתחילתם, שליש נוסף מהפניות קיבלו טיפולים שהסתיימו עד שנה מתחילתם, רבע מהפניות קיבלו טיפול ארוך יותר (כשנתיים ויותר) והטיפול ב-15% מהפניות הסתיים בשלב הראשוני – לאחר אינטייק בלבד.

1.3.3 תכנית "יחדיו"

במחלקת לשירותים חברתיים בשנת 2015 היו מוכרים 225,800 ילדים מגיל לידה ועד 11 שנים. מרביתם חיים במשפחות המתאפיינות במצוקה על רקע היעדר הכנסה וקשיים בתחומי החיים שונים: דיור, בריאות, תעסוקה ועוד. מבין המשפחות המוכרות יש משפחות שמתמודדות גם עם קשיים ביחסים במשפחה ועם קושי בהתמודדות של ההורים עם ילדיהם, קשיים שמקורם בחסכים רגשיים על רקע

חוויות של דחיייה, עזובה פיזית ונפשית בעבר ובהווה ועוד. מציאות החיים המורכבת של משפחות אלו עלולה להשפיע על שלומם ועל התפתחותם של הילדים. תכנית "יחדיו" מכוונת לקידום היכולת ההורית ולמניעת סיכון לילדים כדי לאפשר את התפתחותם התקינה של הילדים. התכנית מפעילה התערבות קבוצתית ל-10-12 אימהות פעם בשבוע במשך שלוש שנים, בהנחיית שתי עובדות סוציאליות מהמש"חים. בשנה הראשונה הקבוצה מכוונת לצורכי המשתתפות; בשנה השנייה הקבוצה מתמקדת בתחום ההורות: המודל ההורי במשפחת המוצא, זיכרונות הילדות ופיתוח מיומנויות הוריות; בשנה השלישית הקבוצה מתמקדת בעתיד, נבנות תכניות אישיות או קבוצתיות להכשרה מקצועית ולהעשרה. המשתתפות בתכנית זוכות גם בפעילויות העשרה והפגה: הרצאות, סדנאות ופעילות חווייתית.

בשנת 2015 פעלה התכנית ב-39 מחלקות והיו בה 48 קבוצות בהשתתפות 414 אימהות ל-1,299 ילדים. ב-2015 התקיים גם אירוע שיא דו-שנתי לכלל המשתתפות בתכנית לדורותיה, בשפיים, בהשתתפות 440 נשים מכל רחבי הארץ ומנחות הקבוצות.

1.3.4 סדנאות לשיפור תפקוד והעשרת חיי המשפחה בתנאי לינה

הסדנאות מועברות כמרכיב ברצף המענים והשירותים ומטרתן לחזק את המסגרת המשפחתית בהיבטים של נישואין, זוגיות והורות. הסדנאות מיועדות ליחידים, לזוגות ולהורים וילדיהם החווים התמודדויות נורמטיביות ומשבריות בחיי המשפחה. הסדנאות מתקיימות בתנאי נופש (4-5 ימים) בהנחיית אנשי מקצוע ממגוון תחומים ועובדים סוציאליים מהמש"חים. הסדנאות מעניקות למשתתפים הזנה פיזית ותמיכה רגשית מחוץ לבית ולקהילה שבה הם מתגוררים ומאפשרות ניתוק מלחצי היום-יום. הסדנה מבוססת על התערבות קבוצתית ממוקדת קצרת מועד, ונכללים בה משחקי תפקידים, וידאו במעגל סגור, סרטים ואמנויות. לאחר הסדנה מתוכנן למשתתפים המשך פעילות של הקבוצה בקהילה במודל של קבוצת משימה, קבוצה דינמית או קבוצה לעזרה עצמית.

בשנת 2015 התקיימו 32 סדנאות, מהן 24 קבוצות במגזר היהודי ו-8 קבוצות במגזר הערבי, סך הכול 795 משתתפים. 19 סדנאות יועדו לנשים בלבד, 12 סדנאות – לנשים ולגברים במשולב (לרוב זוגות והורים) וסדנה אחת נערכה לגברים בלבד. התכנים שבהם עסקו הקבוצות היו:

- הורות, תקשורת, גבולות ותפקידים במשפחה וכן סוגיות בחינוך ילדים;
- התמודדות בהורות לילד בעל צרכים מיוחדים וההשפעה על התא המשפחתי;

- העצמה אישית ואתגרים בהורות במשפחות שבראשן הורה עצמאי ;
- חיזוק הזוגיות ומתן כלים לשיפור התקשורת הזוגית והתא המשפחתי ;
- העצמת בודדים ודרכים לפיתוח מיומנויות תקשורת ויצירת קשרים בין-אישיים ;
- קבוצה ייחודית של הורים המתמודדים עם ילדים בוגרים שנמצאים בכת פוגענית.

1.3.5 תכנית פיילוט התיאום ההורי

תכנית התיאום ההורי החלה כתכנית פיילוט בשנת 2015 בכמה תחנות לטיפול זוגי ומשפחתי. בתכנית נעשה שימוש במודל התערבות ייחודי המיועד להורים בתהליכי פְּרָדָה וגירושין הנמצאים בקונפליקט בעצמה גבוהה ומתקשים לנהל את הורותם המשותפת, למרות החלטות בית המשפט. מטרתה של התכנית לסייע להורים לצאת ממקום של מאבק למקום של שיח, ממקום של שימוש בסמכות של בית המשפט למקום של ניהול ההורות ללא מעורבות גורמים חיצוניים, כל זאת לטובת הילדים ושלומם הרגשי.

חלק ב: משפחות החיות בעוני ובהדרה¹¹

מגמות עיקריות בשנת 2015

- התכנית המובילה היא תכנית "נושמים לרווחה במרכז עצמה" שפועלת באמצעות המש"חים ב-94 רשויות מקומיות.
- נושא התעסוקה נמצא בתנופה משמעותית והוא אחד הכלים המסייעים ביותר לחילוץ משפחות ויחידים החיים בעוני ולקידומן. המשרד יחד עם ג'וינט ישראל ותבת (תנופה בתעסוקה) פיתחו מודל ייעודי שייתן מענה תעסוקתי במרכזי עצמה מורחבים למחלקות המשתתפות בתכנית "נושמים לרווחה".
- השירות שותף בתכנית פיילוט במיזם "מפגש" (ילדים ונוער בהזנחה ומשפחותיהם) ובתכניות "משפחה בשביל הצמיחה" (כחלק מיישום דו"ח סילמן), "משפחה מיטיבה קבועה" ותכנית מפ"ה (משפחה פוגשת הזדמנות).

¹¹ את תת-פרק זה כתבו עו"ס נורית וייסברג נקאש, מפקחת ארצית עו"ס משפחה, ועו"ס לינדה דגן, מפקחת ארצית לנושאים עובדים סמך-מקצועיים, משפחות שבראשן הורה עצמאי ותכניות תעסוקה.

- הסתיימה ההסדרה של עדכון הוראת תע"ס בשיתוף היחידה לארגון ומנהל. הוראת תע"ס מחליפה את ההגדרה "צרכים מיוחדים" להגדרה "מענים בקהילה".
- פורסם מחקר אודות מקומו ומשמעותו של הסיוע החומרי בעבודת העובד הסוציאלי במש"ח.¹² המחקר הוא תוצר של שיתוף פעולה בין השירות לרווחת הפרט והמשפחה והאגף למחקר, תכנון והכשרה.

2.1 תיאור התופעה

מדינת ישראל בולטת יחסית למדינות המערב בשיעור גבוה של עניים ובאי-שוויון חברתי. מציאות זו מחריפה עם השנים. מדוח ממדי העוני והפערים החברתיים לשנת 2014 עולה כי בשנת 2014 חיו בעוני 444,900 משפחות שהן 18.8% מכלל האוכלוסייה, 1,709,300 נפשות ומהן 776,500 ילדים מתחת לגיל 18. נתונים אלו מלמדים על עלייה קלה בתחולת העוני, ולעומתה בעומק העוני ובחומרתו ניכרה עלייה בשיעורים גבוהים: בשנת 2014 עלה המדד לעומק העוני ב-6% (מ-32.85 ל-34.6%) והמדד לחומרת העוני, הנותן משקל גבוה יותר לאוכלוסייה הענייה יותר, עלה בשיעור של כ-10% בכלל האוכלוסייה. מאידך זו השנה השלישית ברציפות שבה נמשכת הירידה בשיעור המשפחות שחיות בעוני מתמשך, בפרט בקרב משפחות עם ילדים, וזאת הודות לעלייה מתונה בשיעורי התעסוקה.

המענה הכלכלי לאנשים החיים מתחת ל"קו העוני"¹³ הוא באחריות המוסד לביטוח לאומי, שבאמצעות מערך הקצבאות בכלל וקצבת הבטחת הכנסה בפרט נדרש להבטיח תנאי מינימום למחיה של משפחות ויחידים. בצד המחסור בהון המטריאלי, הספרות המקצועית והניסיון מלמדים כי יחידים ומשפחות שחיים בעוני סובלים גם מהיעדר הזדמנויות ומהיעדר הון סימבולי¹⁴ ולכל אלו השלכות קשות על הסובלים מעוני ברמת הפרט, ברמת המשפחה (במיוחד הילדים), ברמת הקהילה וברמת החברה. לאור זאת משרד הרווחה והשירותים החברתיים מגדיר את האנשים החיים בעוני "אוכלוסייה בעדיפות גבוהה להתערבות" ופועל לקדם מענים הולמים.

¹² "סיוע חומרי ליחידים ולמשפחות כמרכיב בהתערבות העובד הסוציאלי במחלקה לשירותים חברתיים", מחקר בעריכת פרופ' נחמי באום מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן, המפורסם באתר המשרד.

¹³ בישראל נקבע כי קו העוני הוא כמחצית ההכנסה החציונית הפנויה.

¹⁴ להרחבה ראה: קרומר-נבו, מ', וייס-גל, ע' ומוניקנדס, מ' (2008). עבודה סוציאלית מודעת לעוני: מסגרת קונצפטואלית להכשרה מקצועית. **חברה ורווחה**, כ"ח (2-3), 177-202.

2.2 משפחות במצוקה כלכלית הרשומות במחלקות לשירותים החברתיים

מהצלבת קובץ נתוני יסוד של משרד הרווחה והשירותים החברתיים עם קובץ מפקד האוכלוסין של הלמ"ס משנת 2008, עולה כי מספר משקי הבית שהנזקקות הראשית שלהם היא עוני והיעדר הכנסות שהיו מטופלים בשנים 2008-2009 בידי משרד הרווחה הסתכם בכ-172 אלף, שהם 7.5% מכלל משקי הבית בישראל. במספר זה נכללות משפחות כיחידות טיפול ומשקי בית שבהם אחד או יותר מבני המשפחה מטופל בידי המשרד בגלל קשיי פרנסה, קשיי תעסוקה ועוני. נתון נוסף מקובץ נתוני יסוד של משרד הרווחה משלים את התמונה: בכשליש (29.7%) מהתיקים במחלקות לשירותים חברתיים סיבת הפנייה למש"חים הוגדרה בידי העובדים הסוציאליים "עוני, קשיי פרנסה ותעסוקה".

ממצאי הבדיקה עלה גם כי שיעור משקי הבית המטופלים קשור לגודל משק הבית. למשל שיעור משקי הבית של בודדים המטופלים בגין מצוקה כלכלית מסתכם ב-5% בלבד מכלל משקי בית אלה בישראל והשיעור של משקי הבית בלא ילדים המטופלים בגין סיבה זו עומד על 6%, מתוך משקי הבית שבהם שבע נפשות ויותר שיעור המטופלים במחלקות לשירותים חברתיים מגיע ל-20%.

מבדיקת הלאום של משקי הבית המטופלים בגין מצוקה כלכלית נמצא כי שיעור משקי הבית הערביים מכלל משקי הבית המטופלים גבוה פי שניים מחלקם היחסי באוכלוסייה (33% לעומת 15% בהתאמה). הנתונים גם מראים כי שיעור משקי הבית המטופלים באוכלוסייה הערבית, בלא קשר למספר הנפשות, גבוה מזה שבאוכלוסייה היהודית, אם כי הפער בין האוכלוסיות קטן ככל שמשקי הבית גדולים יותר. במשקי בית שבהם שבע נפשות ויותר השיעור דומה מאוד – 19% באוכלוסייה היהודית ו-21% באוכלוסייה הערבית.

2.3 תשומות

א. כוח אדם

על הטיפול במשפחות וביחידים החיים בעוני אמונים העובדים הסוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים. לצדם פועלים עובדים סמך-מקצועיים המסייעים למשפחות נזקקות בפעולות מגוונות לפי תכנית התערבות שהעו"סים קובעים. כמו כן, ברשויות שבהן מופעלת תכנית תעסוקה כמו "תעסוקה לרווחה" או "אשת חיל", מועסקים עובדים סוציאליים תעסוקתיים או מקדמי תעסוקה. בתכנית "נושמים לרווחה" וב"מרכזי עצמה" מועסקים עובדים סוציאליים בתחום משפחה, מלווי משפחות ועובדים סוציאליים בתחום מיצוי זכויות וקהילה.

ב. תקציב

התקציב לסיוע לאנשים החיים בעוני ובמצוקה בשנת 2015 (סעיף "משפחות במצוקה בקהילה") הסתכם ב-42.2 מיליון ₪. נוסף על כך המשרד מקצה סעיף תקציבי לתכניות "תעסוקה לרווחה" - ליווי כלכלי-תעסוקתי למשפחות, בסך הכול כ-17 מיליון ₪ עבור תכניות תעסוקה המופעלות בהתקשרות מתוקף מכרז עם המגזר השלישי ועם רשויות מקומיות.¹⁵

2.4 תפוקות

2.4.1 סיוע חומרי

- הסיוע לצרכים מיוחדים הוא מרכיב בהתערבות העובד הסוציאלי במחלקות לשירותים חברתיים ומיועד לענות על מגוון של צרכים. הסיוע ניתן למשפחות החיות בעוני ונקבע בעיקר לפי תנאי הזכאות בהוראת תע"ס מתוך התחשבות בשיקול דעתו של העובד הסוציאלי. אפשרויות הסיוע הן:
- סיוע ברכישת ציוד ביתי בסיסי כגון ציוד שינה, ריהוט, כלי מטבח, תנור, מקרר, מכונת כביסה ותיקוני ציוד משק הבית;
 - סיוע ברכישת ספרי קריאה וצעצועים;
 - סיוע כספי לשיפור תפקוד המשפחה וכן להוצאות מידידות במקרי חירום, אסון או משבר לפי שיקול דעתו של העובד הסוציאלי ובאישור הפיקוח המחוזי. הסיוע מותנה בהשתלבות בתכנית טיפולית;
 - מימון הוצאות נסיעה לביקורים בפנימיות, בבתי סוהר וכדומה;
 - מימון הוצאות כביסה;
 - הבראה ונופש;
 - מימון רכישת ביגוד והנעלה לבוגרים ולילדים;
 - מימון צרכים רפואיים כגון הסעות לטיפולים רפואיים, אביזרים רפואיים ותזונה מיוחדת;

¹⁵ לתקציב זה יש להוסיף 9 מיליון ₪ ממשרד ראש הממשלה עבור התכנית "אשת חיל".

- סיוע במימון צרכים למשפחות במצוקה עם ילדים (על פי חוזרי מנכ"ל) כגון קייטנות, חוגים ואבחונים לילדים, ציוד לימודי, ציוד ביתי וריהוט לילדים.
מתן הסיוע כפוף לתקציב הקיים ונעשה בהתאם לסדרי העדיפויות של המש"חים.
- פעולות נוספות:** פרסום מחקר אודות מקומו ומשמעותו של הסיוע החומרי בעבודת העו"ס במש"חים.¹⁶ המחקר הוא תוצר של שיתוף בין השירות לרווחת הפרט והמשפחה ואגף מחקר, תכנון והכשרה. מן הממצאים:
- סיוע חומרי ללקוחות (סוגיית "הצרכים המיוחדים") הוא מרכיב משמעותי בתפקידם של עובדים סוציאליים. כמו המפקחים, עו"סים גורסים שהסיוע החומרי צריך להיות מרכיב בתכנית אך אין להתנות באופן גורף קבלת סיוע חומרי בהתערבות סוציאלית.
 - מרבית הנחקרים טענו שקבלת סיוע חומרי תורמת לקשר שבין העובד הסוציאלי לבין הלקוח ורבים אחרים טענו שפנייה לסיוע חומרי שאינה נענית פוגעת באפשרות ליצור קשר טיפולי מיטיב.
 - קיים קושי בקביעת סדרי עדיפויות למתן הסיוע החומרי במציאות שבה המשאבים מוגבלים מאוד. מצב זה מעלה דילמות מקצועיות ואתיות.

2.4.2 טיפולי שיניים

שירות טיפולי השיניים של האגף לבריאות השן במשרד הבריאות מסייע למשרד הרווחה במגוון סוגיות מקצועיות הכרוכות בהסדרת טיפולי שיניים לנזקקים בדגש על בחינת הצעות המחיר שמגישים הלקוחות למחלקה. לפי ההסדר בין משרד הרווחה והשירותים החברתיים למשרד הבריאות, השירות לפרט ומשפחה מעביר מדי שנה 302,000 ₪ למשרד הבריאות עבור השתתפות במימון העסקת כוח אדם במחלקה לבריאות השן במשרד הבריאות.

2.4.3 תכניות התערבות לשיפור ההתמודדות עם חיים בעוני

תכניות לקידום כלכלי-תעסוקתי

בשנים האחרונות משרד הרווחה והשירותים החברתיים מקדם שירותים בתחום

¹⁶ את המחקר ערכה פרופ' נחמי באום מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן והוא מפורסם באתר המשרד.

התעסוקה ללקוחות המחלקות לשירותים חברתיים החיים בעוני ובהדרה ומתמודדים עם חסמים מרובים ומורכבים.

בשנת 2015 הוביל השירות שתי תכניות דגל – תכנית "אשת חיל" ותכנית "תעסוקה לרווחה". נוסף על כך איתר השירות תכניות מגוונות למשפחות, בדגש על שיקום כלכלי-תעסוקתי של יחידים ומשפחות בהובלת הרשויות המקומיות והמגזר השלישי, בחן את התכניות והשתתף ביישומן.

א. "אשת חיל" שילוב נשים במעבר בין-תרבותי בעולם התעסוקה

התכנית "אשת חיל" מיועדת לנשים מחברות מסורתיות ולנשים הנמצאות בתהליך של מעבר בין תרבויות. המשתתפות בתכנית הן בגיל העבודה, חסרות ניסיון תעסוקתי וזקוקות להעצמה בתחום התעסוקה. התכנית מספקת להן מענה לצרכים בכמה תחומים: התמודדות עם קונפליקטים בין התפקיד המסורתי במשפחה לבין הרצון לצאת לעבודה – בחלוקת התפקידים במשק הבית, היעדר השכלה והכשרה ושליטה נמוכה בשפה העברית.

התכנית פועלת משנות ה-90. היא נוסדה בגויינט ופותחה ביחידת תנופה בתעסוקה (תבת) שבגויינט ומשנת 2010 היא באחריות משרד הרווחה והשירותים החברתיים ובהובלתו.¹⁷ התכנית מתבססת על תפיסת התעסוקה כמנוף להתפתחות אישית ומשפחתית והעקרונות המנחים שלה הם: רגישות תרבותית, ראייה משפחתית הוליסטית, תעסוקה תחילה – שילוב ראשוני בעבודה, תפיסה פרטנית וקהילתית, שותפות ברמה הארצית והמקומית ופעילות מכוונת תוצאות. התכנית פועלת לפי מודל של קידום תעסוקתי בתהליך הדרגתי שבו כמה שלבים:

1. הכנה ליציאה לעבודה – הגברת מוטיבציה ליציאה לעבודה ופיתוח מסוגלות תעסוקתית;
2. השמות בתעסוקה – ליווי אישי בחיפוש ובהשמה בעבודה;
3. מועדון "אשת חיל" – פעילות קבוצתית בנושאים תומכי תעסוקה ומקדמי תעסוקה;
4. קידום תעסוקתי – שיפור בסוג, באופי, בהיקף או בשכר העבודה;
5. מינוף קהילתי-תעסוקתי – שינוי בתפיסה ובהתנהגויות בקהילה בנוגע לתעסוקה.

¹⁷ בשיתוף משרד ראש הממשלה - הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצירקסי; משרד הכלכלה והתעשייה; משרד העלייה והקליטה; משרד החינוך; משרד הבינוי והשיכון – שיקום שכונות ורשויות מקומיות; ובליווי מעטפת מקצועית של תבת.

בסוף שנת 2015 בעקבות החלטת הממשלה וועדת טרכטנברג הושלמה הרחבת התכנית "אשת חיל". סך הכול פועלות בתכנית 70 קבוצות ב-66 יישובים ובקבוצות משתתפות 2,024 נשים. בחברה הערבית התכנית הורחבה מ-16 קבוצות ל-49. סך התקציב המיועד לתכנית "אשת חיל" הוא 10.5 מיליון ₪ לשנה (1.5 מיליון מהמשרד ו-9 מיליון ממשרד ראש הממשלה).

ב. תכנית "תעסוקה לרווחה" לשיקום כלכלי-תעסוקתי של משפחות

התכנית "תעסוקה לרווחה" מכוונת למשפחות המצויות במצב אבטלה או בתת-תעסוקה מקרב לקוחות המש"חים. התכנית חותרת ליציאה של לקוחות המחלקות ממעגל התמיכה לדרך עצמאית באמצעות שילוב מיטבי של משתתפי התכנית בעולם העבודה והקניה של כישורי התנהלות כלכלית לשם התאמת ההתנהלות לרמת הכנסות המשפחה. בבסיס התכנית ההבנה ששינוי בתחום התעסוקתי-כלכלי מחייב התייחסות למכלול היבטים בחיי הפרט והמשפחה.

משפחה שמשתתפת בתכנית זוכה לליווי של עובד סוציאלי תעסוקתי בתחום התעסוקתי-כלכלי במשך שנה, בצד עו"ס המשפחה וצוות המחלקה. כל משפחה בתכנית זכאית למימון שירותים תומכי תעסוקה וקידום כלכלי עצמאי כגון: אימון תעסוקתי, אימון כלכלי, סדנאות לרכישת כלים ומיומנויות להשתלבות בעולם העבודה, מלגה לרכישת הכשרה מקצועית, סידור מסגרות לילדים, רכישת כלי עבודה וכדומה.

בשנת 2015 פעלה התכנית ב-20 יישובים והשתתפו בה כ-650 משפחות – מתוכן 70% השתלבו בתעסוקה.¹⁸ המשרד מקצה 6 מיליון ₪ להפעלת התכנית.

תכניות ומענים לקידום בראייה מתכללת

2.4.4 מערך "נושמים לרווחה במרכז עצמה"

מערך "נושמים לרווחה במרכז עצמה", הושק בשנת 2015. מערך שירותים זה נועד לסייע ללקוחות המחלקות לשירותים חברתיים שסובלים במידה זו או אחרת מחיים בעוני ובהדרה להתמודד עם מציאות חייהם. יחידים ומשפחות אלו מתאפיינים בהתמודדות יום-יומית עם ריבוי חסמים, מיעוט הזדמנויות לשנות את מצבם וקושי במיצוי זכויות ובשימוש במשאבי הקהילה והממשד. לקוחות אלו אינם פנויים לטפל

¹⁸ נתון זה כולל בתוכו גם שדרוג תעסוקתי של מי שהחל בתכנית ב"תת תעסוקה".

באינטרסים ובזכויות שלהם ולהשתתף במרחבים של קבלת ההחלטות בחברה. עם זאת הם אינם סובלים מקשיי תפקוד משמעותיים ואינם מצויים במצב משבר. מערך שירותים זה בנוי משני מרכיבים: "מרכז עצמה" ו"נושמים לרווחה". מרכז עצמה הוא תשתית ארגונית ומקצועית במחלקה לעבודה עם אנשים שחיים בעוני ובהדרה. נועד לו תפקיד מרכזי בטיוב השירות ללקוחות שחיים בעוני ובהדרה ובקידום המודעות לתופעת החיים בעוני ובהדרה ולהשלכותיה במחלקה וברשות. במרכז עצמה צוות מקצועי בהובלה של עובד סוציאלי ייעודי, עו"ס מיצוי זכויות וקהילה ומלווה עצמה. מרכז עצמה עוסק בארבעה תחומי התערבות: מיצוי זכויות, קהילה כמשאב, שילוב בתעסוקה מתאימה וניהול וייעול התקציב המשפחתי. המרכז מציע מענים בתחומים אלו ברמת הפרט, המשפחה והקהילה ובתחום שינוי המדיניות.

"נושמים לרווחה" היא תכנית התערבות משפחתית במחלקה, הנמשכת שנתיים ומבוססת על ההכרה בעובדה שהמשפחה היא הציר המרכזי בתהליך השינוי, היא זו שמעצבת את תמונת עתידה וקובעת את יעדיה. צוות התכנית – העובד הסוציאלי הייעודי בתכנית ומלווה משפחות – מגדירים עם המשפחה את התוצאות המצופות ולפיהן מתווים את תכנית התערבות ליצירת שינוי. בתכנית ההתערבות "נושמים לרווחה" אפשר לבחור לקדם שינוי באחד או יותר מבין שישה תחומי התערבות: רכישת כלים למיצוי זכויות, שיפור מצב התעסוקה והפרנסה, שיפור היעילות בניהול כלכלת הבית, שיפור בתחושת המסוגלות של הפרט ושל המשפחה, יצירת קהילה כמשאב ושיפור תנאי החיים הבסיסיים. נוסף על כך, לרשות המשפחה סל מענים גמיש שמאפשר לה להסיר חסמים ולרכוש משאבים שמכוונים לשנות את מציאות חייה.

המערך פועל בהובלת המשרד בשותפות עם ג'וינט ישראל, קרן רש"י והשלטון המקומי ב-95 רשויות ברחבי הארץ. מערך זה, למרות ההיקף הנרחב שלו, הוא פיילוט לבחינה של ההתערבויות עם אנשים שחיים בעוני ובהדרה מקרב לקוחות המחלקות. בשנת 2015 הציעה תכנית ההתערבות "נושמים לרווחה" מענים ל-3,000 משפחות ומרכזי עצמה הציעו מענה ישיר ל-12,000 יחידים ומשפחות מקרב לקוחות המש"חים.

2.4.5 תכנית מפ"ה – משפחות פוגשות הזדמנות

תכנית מפ"ה – משפחות פוגשות הזדמנות, היא תכנית חדשנית לטיפול במשפחות החיות בעוני, שמתבססת על הפרדיגמה של עבודה סוציאלית מודעת-עוני. התכנית נשענת על תפיסת עולם שמדגישה עקרונות של צדק חברתי, הצבת העוני במרכז תשומת הלב ושותפות בין עובדים סוציאליים לבין אנשים שחיים בעוני במאבקם

היומימי בדגש על חשיבות היחסים הטיפוליים בין עו"ס משפחה והלקוחות. התכנית היא פרי של שיתוף פעולה אקדמיה-שדה במסגרתו רוכשים עובדים סוציאליים בתחום משפחה ומדריכים-ראשי צוותים מודל עבודה המבוסס על ידע תאורטי ואמפירי מגובש ועדכני בהתערבות לפי העקרונות של עבודה סוציאלית מודעת עוני.

התכנית יצאה לדרך בנובמבר 2014 בשותפות השירות לרווחת הפרט והמשפחה במשרד, ג'וינט ישראל-אשלים, הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי והמחלקה לעבודה סוציאלית ע"ש שפיצר באוניברסיטת בן-גוריון בנגב בהובלת פרופ' מיכל קרומר-נבו. התכנית התחילה לפעול ביישובים במחוז דרום (ובהם תשעה צוותים). התכנית מכשירה עובדים סוציאליים בתחום משפחה ומדריכים-ראשי צוותים בעבודה סוציאלית מודעת עוני, ומאפשרת להם לבצע התערבות בגישה זו עם לקוחות המחלקה ובעיקר עם משפחות צעירות, שלא נמצאה עד כה דרך להיטיב את מצבן.

במחזור הראשון שמנה ארבע מחלקות, נקלטו בתכנית 60 משפחות לקוחות המחלקות. החלה קליטת עוד 60 משפחות מארבע מחלקות נוספות. בתכנית יש דגש על פיתוח וחיזוק הזהות והמיומנות המקצועית של העובדים הסוציאליים בתכנית ובמחלקה. השנה הסתיים המחזור השני של הלומדות בתכנית. כמו כן גובש תדריך למיצוי זכויות אקטיבי לעו"ס משפחה ומתפתח ידע מקצועי עשיר בתחום העבודה עם משפחות בקצה הרצף.

חלק ג: משפחות במעגל האלימות במשפחה (אלמ"ב)¹⁹

מגמות עיקריות בשנת 2015

- המשרד ברשות המנכ"ל קיבל על עצמו להוביל את ועדת היישום הבין-משרדית לגיבוש תכניות בתחום האלימות במשפחה בקהילה וליישומן. ועדת היישום מתכנסת לכתובת תכנית היישום של ההמלצות שהגישה הוועדה הבין-משרדית בנושא אלימות במשפחה (הוועדה שהקים השר לבטחון פנים ושר הרווחה בשנת 2014). מטרת ועדת היישום לבחון מענים קיימים וחסרים בתחום בדגש על ממשקים בין המערכות המטפלות השונות.

¹⁹ את תת-פרק זה כתבו עו"ס חגי מויאל, מפקח ארצי לטיפול באלימות במשפחה בקהילה; עו"ס מיכל חנוך אחדות, מפקחת ארצית לאלימות במשפחה במסגרות חוץ ביתיות; ועו"ס סאיד תלי, מפקח ארצי לאלימות במשפחה, ועדות ותכניות.

שיפור והסדרה של שיתוף הפעולה בין משרד הרווחה לבין המשטרה בתחום הטיפול באלמ"ב. התאפשרו באמצעות הפעלת נוהל משותף למשטרת ישראל ולמשרד הרווחה בנושא נשים מאוימות והרחבת תכנית עו"ס משטרה.

- נבנה טופס הפניה אחיד הכולל כלי להערכת סיכון במצב חירום שבו ישתמשו כל המחלקות בהפנתן נשים למקלטים לנשים נפגעות אלימות ולילדיהן.
- לאחר תהליך ניהול ידע גובשו מודל ותורה להסדרת תהליך העבודה בוועדה להערכת מסוכנות. הידע שנצבר יוצג באתר המשרד ויהיה זמין כחומר תומך החלטות לשיקול דעתם של חברי הוועדות (שק"ד).
- הסתיים השלב הראשון של מחקר המעקב אחר נשים נפגעות אלימות במשפחה במקלט בשתי נקודות זמן – הכניסה למקלט והיציאה ממנו. המחקר הוא מיזם משותף של המשרד ואוניברסיטת בר אילן. על פי הממצאים המקלט משיג את מטרותיו. כמו כן המחקר העלה סוגיות להרחבה והן נמצאות על סדר היום של השירות (טיפול בילדים כאוכלוסייה נפרדת במקלט; בניית רצף טיפולי מתאים עבור יוצאות מקלט ועוד). המחקר צפוי להסתיים בסוף שנת 2016.
- פיתוח ידע והעמקה – התקיימה השתלמות לעו"סים המטפלים בילדים במקלטים, במרכזים למניעת אלימות ובמסגרות נוספות המטפלות בילדים ואינן באחריות השירות. בנוסף עו"סים לענייני נשים במקלטים השתלבו בקורסים שונים בתחום האלימות במשפחה בבית הספר המרכזי.
- החל מהלך שיאפשר לעו"סים בקו החירום לתת מידע לגבי תפוסה במקלטים.
- החל אפיון ופיתוח מערכת מחשוב הוועדות המחוזיות לאלימות במשפחה וגילוי עריות.

3.1 תיאור התופעה: אלימות במשפחה (אלמ"ב) ואלימות נגד נשים

אלימות היא כל פעולה הנעשית מתוך כוונה לפגוע בזולת או הנתפסת כך ונכללים בה התעללות מסוגים שנים: נפשית-פסיכולוגית, פיזית, מינית וכלכלית. **אלימות במשפחה** מתרחשת במסגרת המשפחה ובהקשר של היחסים שבתוכה. אלימות מאופיינת ברצף של התנהגויות מתעללות ובהסלמה בחומרת ההתנהגויות.

אפשר להעריך כי הדיווחים על אירועי אלימות במשפחה (באמצעות תלונות במשטרה ופניות לסיוע) חלקיים ביותר. לפי נתוני המשטרה מספר התיקים שנפתחים מדי שנה בגין תלונות נשים וגברים על אלימות במשפחה הוא כ-20,000. נתון זה דומה לנתונים

שהתקבלו בשנים הקודמות. ההערכה היא כי 7%-10% מהנשים בישראל סובלות מאלימות מצד בן זוגן.

ביטוי קשה במיוחד לאלימות בתוך המשפחה הוא **גילוי עריות**, שמשמעו פגיעה מינית בילדים בידי קרובי משפחה בדרגות קרבה שונות המבוגרים מהם. עובדים סוציאליים לחוק הנוער (טיפול והשגחה) אחראים להגנת הילדים ולשלום, וכן לתכניות הטיפול הנדרשות עקב הפגיעה. מכיוון שבדרך כלל גילוי עריות גורר מעצר של הפוגע ובעקבותיו דיון משפטי ועונש מאסר, המשפחה כולה נמצאת במצב משבר וזקוקה להתערבות משטרתית, משפטית וטיפולית.

ישנם סוגי אלימות נוספים במשפחה כגון אלימות בין בני זוג, אלימות כלפי ילדים, אלימות נגד זקנים ואלימות כלפי אנשים בעלי מוגבלות.

חוקים

בשנת 1992 נחקק **חוק יסוד כבוד האדם וחירותו** אשר קובע בין היתר כי "כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו" ומגדיר את מחויבות המדינה כלפי אזרחיה בהקשר של פגיעה בזכויות הללו או של הפרתן.

החוק למניעת אלימות במשפחה התשנ"א-1991 הוא פריצת דרך בטיפול בנפגעות ובנפגעי אלימות במשפחה. הוא קובע את אחריות המדינה במתן סעד לנפגעי האלימות. בעקבות החקיקה הוקדשו משאבים רבים לפיתוח שירותים וידע בתחום ההתערבות למניעה של אלימות במשפחה ולהפסקתה.

תע"ס

- הוראת תע"ס 3.8 – טיפול בנשים נפגעות אלימות וילדיהן השוהים במקלטים ;
- הוראת תע"ס 3.28 – מניעה וטיפול בתופעת האלימות במשפחה ;
- הוראת תע"ס 3.37 – ועדות מחוזיות לגילוי עריות ולאלימות במשפחה לענייני אסירים ומשפחותיהם ;
- הוראת תע"ס 3.39 – הנהלים להפניית לקוחות המחלקות לשירותים חברתיים לוועדה המחוזית המשותפת למשרדי הרווחה והשירותים החברתיים והבריאות בנושא הערכת פוטנציאל המסוכנות באלימות במשפחה.

3.2 משפחות שבהן אלימות, הרשומות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים²⁰

השירות לרווחת הפרט והמשפחה מגדיר אלימות במשפחה כמקרה שבו אחד מבני המשפחה נוהג באלימות כלפי בת או בן הזוג או כלפי בני משפחה אחרים. התייחסות המשרד למצבים של אלימות מסוג זה נשענת על גישת ההתערבות במערכת המשפטית כולה המתייחסת לצד הנפגע, לצד הפוגע ולשאר בני המשפחה. לעתים יפעל המשרד בהתערבות ישירה ולעתים יפעיל גורמי טיפול אחרים. במקרים של גילוי עריות הטיפול בנפגע הקטין נעשה באמצעות עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים ובמרכזים לטיפול בפגיעות מיניות.

השירות מבחין בין קבוצות של נפגעי אלימות כפי שמפורט להלן:

- א. נפגעי אלימות במשפחה בדגש על בני זוג (על פי נתוני הפניות לשירותי הרווחה – בדרך כלל נשים);
- ב. אוכלוסיית הפוגעים בבני משפחה ובמיוחד בבני זוג (על פי נתוני הפניות לשירותי הרווחה – בדרך כלל גברים);
- ג. ילדים החשופים לאלימות בין הוריהם;
- ד. ילדים נפגעי אלימות מצד הוריהם;
- ה. בני משפחה נוספים הסובלים מאלימות: גברים, קשישים, הורים הסובלים מאלימות מצד ילדיהם ובני משפחה בעלי צרכים מיוחדים או בעלי מוגבלות;
- ו. משפחות שיש בהן גילוי עריות.

3.3 תשומות

א. כוח אדם

בשנת 2015 מנה כוח האדם בשירות לרווחת הפרט והמשפחה בתחום אלימות במשפחה:

- שלושה מפקחים ארציים האחראים לתחום האלימות במשפחה במסגרות ההגנה החוץ-ביתיות לנשים נפגעות, במסגרות היומיות בקהילה ובתכניות הבין-משרדיות השונות; מפקחים מחוזיים האמונים על יישום התכניות ברשויות המקומיות;

²⁰ הנתונים שבהמשך משקפים רק את האוכלוסייה שמגיעה לשירותי הרווחה לצורך קבלת טיפול (בקהילה ובמסגרות חוץ-ביתיות), לכן אי אפשר להסיק מסקנות לגבי תופעת האלימות בארץ כולה.

סקירת השירותים החברתיים 2015

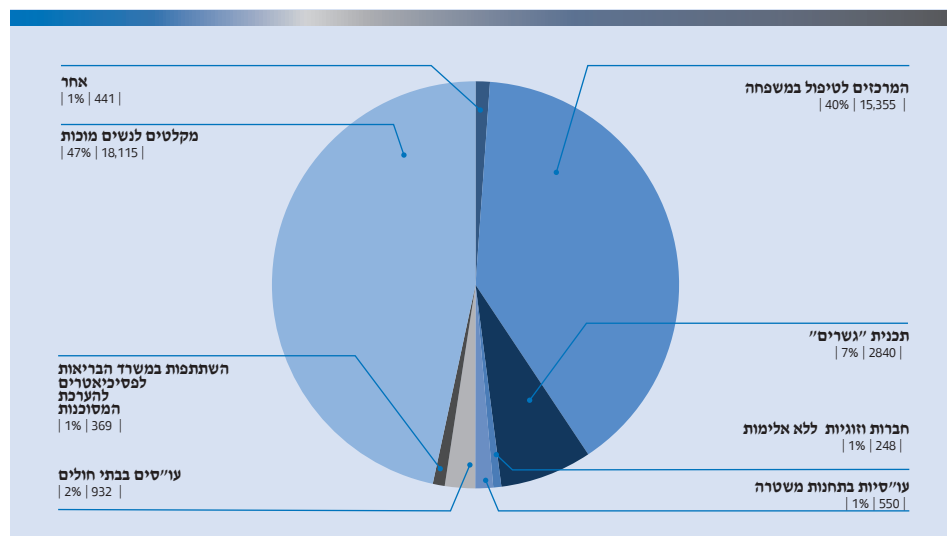
עובדים סוציאליים ברשויות המקומיות המשמשים בתפקידים ייעודיים במרכזים למניעת אלימות במשפחה וכן בכל תפקיד במסגרת הקשר עם הלקוחות כאשר עולה חשד לאלימות.

- 26 משרות של עובדים סוציאליים הדוברים את שפות העולים מחבר המדינות ומאתיופיה, הפועלים בתכנית "גשרים" במרכזי הטיפול, במימון משותף עם משרד הקליטה.
- טיפול בזקנים: חצי משרה של עובדת סוציאלית ב-11 מרכזים שבהם מופעלת התכנית. כמו כן ב-11 מועצות אזוריות מופעלת תכנית לטיפול בקונפליקטים משפחתיים ובהתעלות בזקנים והיא משותפת לשירות לרווחת הפרט והמשפחה, לשירות לאזרחים ותיקים ולשירות לעבודה קהילתית. בחלק מהמקרים התכנית מופעלת במרכז למניעת אלימות במשפחה ולטיפול בה שיטתו ביישוב.

ב. תקציב

בשנת 2015 סך כל התקציב לנושא אלימות במשפחה עמד על 38.85 מיליון ₪. בגרף 4 מוצגים המרכיבים העיקריים של תקציב השירות לרווחת הפרט והמשפחה בנושא אלימות במשפחה.

גרף 4 | תקציב השירות לרווחת הפרט והמשפחה בנושא אלימות במשפחה, 2015 (באש"ח ובאחוזים)
סה"כ 38,850 אלף ₪

3.4 תפוקות

דרכי ההתערבות בעניין נפגעי אלימות נבחרות לפי המאפיינים של כל קבוצת אוכלוסייה שהוגדרה לעיל. מרחב הטיפול נבחר לפי מידת הסכנה, סוג פתרונות ההגנה והצרכים האישיים של הנפגעים. כך, לדוגמה, נקבע אם האישה תטופל בתוך הקהילה בדרך המאפשרת שמירה על שגרת חיים, עבודה, בתי ספר לילדים והמשך תמיכה מרשתות משפחתיות וחברתיות או אם הנפגעת תופנה לשירותי הגנה טיפוליים חוץ-ביתיים (כגון מקלטים לנשים מוכות).

יש לציין כי השירות מתחשב בהיבטים הקשורים לתרבות המקור של המטופלים (האוכלוסייה הערבית, עולים מחבר העמים ומאתיופיה, החברה החרדית) ומשתדל לספק להם טיפול רגיש תרבות. בחלק ממרכזי הטיפול ניתן טיפול מעו"סים דוברי אמהרית או רוסית.

להלן הפעילויות והתכניות של השירות בתחום זה.

3.4.1 מוקד חירום 118

מוקד 118 הוא קו החירום הארצי המשותף לכלל השירותים במשרד. תפקידו הוא תיווך וקישור לפונים שזקוקים למידע על שירותי המשרד או מביעים מצוקה וזקוקים למידע על הגוף המטפל המתאים והנגיש ביותר. קו החירום פועל 24 שעות ביממה בכל ימות השנה והמוקדנים בו עונים לפניות הציבור בנושאים הנוגעים לתחום פעילותו של המשרד במגוון שפות: עברית, ערבית, רוסית, אמהרית ואנגלית.

בצוות המוקדנים יש שלושה עובדים סוציאליים והם אחראים לתת שירות במקרים של פניות בנושא אלימות במשפחה. המוקדנים נעזרים במאגר ממוחשב שמכיל את כלל שירותי הרווחה והגורמים הרלוונטיים המטפלים בקהילה, ובמקרה חירום יוצרים התקשרות מידית עם הגורם המתאים ועוקבים משלב תחילת הטיפול ועד סיומו.

לוח 1 | פניות למוקד בתחום אלימות במשפחה בשנים 2012-2015

שנה	פניות בנושא אלימות במשפחה	פניות של נשים שדיווחו על אלימות מצד בני זוגן	פניות של גברים שדיווחו על אלימות מצד בנות זוגם	מספר הנשים והגברים שהופנו למרכזים לטיפול באלימות במשפחה
2012	1,256	970	136	420
2013	917	619	45	400
2014	1,203	810	47	421
2015	1,340	923	69	512

מן הלוח עולה כי נמשכת מגמת העלייה במספר הפניות למוקד 118 במקרים של אלימות במשפחה ומספרן הגיע בשנת 2015 ל-1340.

3.4.2 טיפול בקהילה

המסגרות השונות של טיפול בקהילה מיועדות למגוון אוכלוסיות: נשים, ילדים, החשופים לאלימות, זקנים, גברים אלימים, משפחות בתהליכי פירוד וגירושין, עולים חדשים ועוד.

א. המרכזים למניעה ולטיפול באלימות במשפחה (מרכזי אלמ"ב)

המרכזים למניעה ולטיפול באלימות במשפחה פועלים על הרצף והם חלק משירותי הרווחה שעוסקים באבחון, בהערכת מסוכנות, בבניית דרכי הגנה, בטיפול ובשיקום של משפחות במעגל האלימות, הן לנפגעים הן לפוגעים. ככלל, המרכזים מטפלים בנשים ובגברים ויש מרכזים שמטפלים גם בילדים החשופים לאלימות בין הוריהם ובזקנים נפגעי התעלות והזנחה. המרכזים מציעים פעולות הסברה וכן מניעה ברמה קהילתית ומערכתית, בצד טיפול פרטני וקבוצתי קצר טווח וארוך טווח.

בשנת 2015 פעלו 90 מרכזים ויחידות אלמ"ב ובכלל זה שתי שלוחות ויחידה לטיפול בעולים, 24 יחידות ייעודיות לחברה הערבית וארבעה מרכזים או יחידות ייעודיים לחברה החרדית. להלן כמה נתונים עיקריים:

(1) פניות חדשות והגורם המפנה

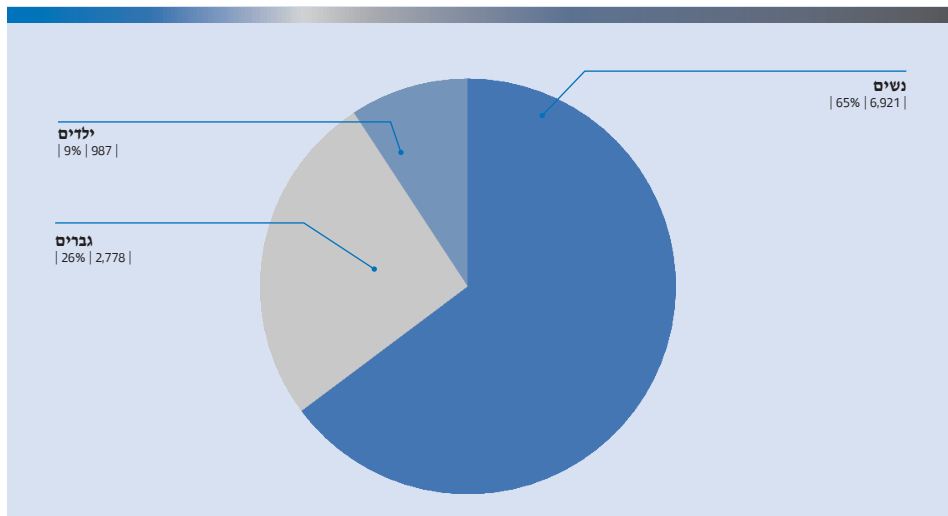
בשנת 2015 התקבלו **14,136 פניות** חדשות למרכזים ונרשמה ירידה במספר הפניות בהשוואה לשנה הקודמת.

הגורמים המפנים העיקריים הם המשטרה (5,970 פניות) והמחלקות לשירותים חברתיים (3,038 פניות). כ-19% מהפניות היו פניות עצמיות.

(2) מקבלי טיפול במרכזי אלמ"ב

בשנת 2015 טופלו במרכזים בסך הכול 9,230 משפחות (בתי אב) ובהן טופלו 10,686 אנשים (גרף 5). מבין המטופלים הרוב היו נשים (65%).

גרף 5 | מטופלים במרכזי אלמ"ב, 2015 (באחוזים)
(10,686 מטופלים)

(3) מטופלים מהמגזרים השונים

יותר משליש מהמטופלים (39%) במרכזי אלמ"ב הגיעו ממגזרים ייעודיים ובהם אוכלוסיית העולים (17%), החברה הערבית (13%) ואוכלוסיית הזקנים (3%).

(4) סוגי טיפול

המטופלים במרכזים זוכים לטיפולים מסוגים שונים: פרטני, קבוצתי ומשולב. בשנת 2015 קיבלו 62% מהמטופלים טיפול פרטני, 15% טופלו קבוצתית והתקיימו 310 קבוצות טיפוליות שונות לאוכלוסיות יעד שונות ובסוגי טיפול שונים ועוד 10% מהמטופלים עברו טיפול משולב פרטני וקבוצתי. רוב הילדים והנוער טופלו בקבוצות ועבורם התקיימו 39 קבוצות ייעודיות.

(5) סיום טיפול

5,297 מטופלים (נשים וגברים) סיימו טיפול בשנת 2015, מתוכם 68% (3,583 מטופלים) סיימו טיפול לפי היעדים ו-36% נשרו. אין הבדלים בין גברים לנשים.

(6) טיפול בילדים החשופים לאלימות בין הוריהם

ילדים שנחשפו לאלימות, שלא כמו ילדים שהאלימות מופנית כלפיהם, פגועים מעצם החשיפה לאלימות והיא עלולה להוביל לתגובות רגשיות והתנהגותיות של טראומה. בשנת 2015 טופלו במרכזים 987 ילדים ונוער שנחשפו לאלימות.

(7) טיפול בגברים אלימים

התפיסה המנחה בתחום הטיפול באלימות במשפחה מבוססת על ההנחה שכדי להפסיק את מעגל האלימות יש לספק סיוע ועזרה גם לפוגעים – בדרך כלל הגברים. בשנת 2015 טופלו במרכזי אלמ"ב 2,778 גברים שהם 26% מכלל המטופלים במרכזים. כמו כן השירות ממונה על דירת של"ב – דירת שהייה טיפולית לגברים המורחקים מביתם. הדירה נכללת בתכנית טיפולית לגברים אלימים המורחקים מביתם בהליך אזרחי או פלילי. בשנת 2015 פעלה דירה בבאר שבע בהפעלת עמותת יחדיו של קרן רש"י. הדירה קלטה 54 גברים, 67% מהם הורחקו מבתיהם בהליך פלילי ו-33% בהליך אזרחי.

(8) טיפול באלימות נגד אזרחים ותיקים

תופעת האלימות נגד אזרחים ותיקים שכיחה ומתבטאת בפגיעה מילולית, פיזית וכלכלית. תכנית ייחודית לטיפול באלימות נגד אזרחים ותיקים בשיתוף השירות לאזרחים ותיקים ובחלקה בשיתוף עמותת "אשל" פועלת ב-17 מרכזים. נוסף על כך ב-8 מועצות אזרחיות פועלת תכנית ייחודית להתמודדות עם קונפליקטים משפחתיים בסוגיית הבן הממשיך בשיתוף השירות לרווחת הפרט והמשפחה, השירות לאזרחים ותיקים והשירות לעבודה קהילתית.

בשנת 2015 טופלו 669 בתי אב של אזרחים ותיקים במרכזי אלמ"ב. כמו כן פעלו 15 קבוצות טיפוליות לנשים זקנות וקבוצה אחת לגברים.

(9) הפניה למסגרות הגנה וטיפול חוץ ביתיות

265 מהמטופלים במרכזי אלמ"ב הופנו להמשך טיפול במסגרות חוץ-ביתיות, מתוכם 248 נשים.

פעולות ותכניות ייחודיות

- **תעסוקה לרווחה** – התכנית יושמה באשדוד לקבוצה של נשים בעלות רקע של אלימות במשפחה;
- **סיום עדכון הוראת תע"ס** בתחום אלימות במשפחה;
- **בחינה מחודשת של תעריף** במרכזי אלמ"ב;
- **פיתוח ידע, למידה ארגונית והכשרות** – המשך יישום המתווה לנתיבי הצמיחה בתחום אלמ"ב בשיתוף עם בית הספר המרכזי, קבוצת למידה להסדרת תהליך ההתערבות הטיפולית ועוד).

3.4.3 תכניות בין-משרדיות

השירות לרווחת הפרט והמשפחה מפעיל כמה תכניות בנושא מניעת אלימות וטיפול בה, בשיתוף עם גופים ממשלתיים וציבוריים אחרים, בהם המשרד לקליטת עלייה, משרד החינוך ומשטרת ישראל.

בשנת 2015 שולב הנוהל המשותף למשטרת ישראל ולמשרד הרווחה בנושא נשים מאוימות. מטרת הנוהל היא לבצע תיאום במידע לגבי נשים בסיכון גבוה ולצמצם את פערי המידע בין היחידות השונות לטובת ביטחונה של האישה.

בשנת 2015 הוועדה הבין-משרדית ערכה דיונים והם הסתיימו בהמלצות בנושא הטיפול באלימות במשפחה ברמה הלאומית. בימים אלה דנים צוותים בין-משרדיים בבניית תכניות ביצוע שיוגשו לוועדת שרים לטיפול באלימות.

א. תכנית גשרים לטיפול בעולים בשיתוף המשרד לקליטת עלייה

תכנית גשרים מופעלת כעשר שנים בידי המשרד בשיתוף המשרד לקליטת עלייה. התכנית מתמקדת בטיפול בעולים ממדינות ברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. הטיפול נעשה ביחידות טיפוליות מקומיות ואזוריות ב-27 מרכזים המספקים טיפול ל-34 יישובים.

בשנת 2015 התקבלו 1,736 פניות של עולים שהן 17% מכלל הפניות החדשות (נרשמה עלייה בפניות העולים בהשוואה לשנה הקודמת). טופלו 1,483 משפחות של עולים חדשים, מהן 35% עולי אתיופיה, 56% – יוצאי מדינות ברית המועצות ו-9% עולים ממדינות אחרות.

ב. תכנית עו"ס משטרה בשיתוף משטרת ישראל

בתכנית פועלים עובדים סוציאליים במרכזי אלמ"ב ב-25 רשויות בשיתוף 20 תחנות משטרה המשתתפות בתכנית. העובדים מנהלים שיחה עם הנפגעת או הנפגע ועם התוקף או התוקפת ב"זמן אמת" לצורכי אבחון ראשוני והערכת מסוכנות כבר בתחנת המשטרה או סמוך להגשת התלונה.

המודל ונוהל העבודה המעודכנים של תכנית עו"ס משטרה (בשיתוף מדור נפגעי עברה במשטרה ומטה "עיר ללא אלימות"), הופצו למרכזי הטיפול השותפים בתכנית ולתחנות המשטרה הרלוונטיות והם נוהל משטרתי לכל דבר ועניין המחייב לפעול לפיו.

להלן נתונים משנת 2015 בתחום זה:

- **תיקי אלימות במשפחה במשטרה:** נפתחו כ-6,500 תיקים בנושא אלמ"ב ב-20 תחנות המשטרה.

- **הפניות מהמשטרה:** עו"סים בתחנות המשטרה הפנו 5,229 איש ל-25 מרכזי אלמ"ב והתנהלה אתם שיחת הערכה ראשונה בתחנה. 64% מהמופנים הגיעו למרכזי אלמ"ב בפועל ונערכה אתם **שיחת אינטייק** (פגישת קבלה).

- **התערבויות טיפוליות במרכז אלמ"ב:** 3,370 נשים וגברים מאלה שהופנו מתחנות המשטרה הגיעו למרכזי אלמ"ב והשתתפו בשיחת אינטייק.

בסך הכול עולה מהנתונים כי 86% (2,864 איש) מהנשים ומהגברים שעו"ס המשטרה ניהל אתם שיחות ראשוניות לאחר הגשת התלונה עברו התערבות טיפולית כלשהי, קצרה או ארוכה.

כמו כן עולה מהנתונים כי בכל שלב אחוז הגברים שעובר משלב לשלב בתהליך "הפניות מהמשטרה – טיפול במרכז אלמ"ב" נמוך מאחוז הנשים המקביל.

ג. תכנית חברות וזוגיות ללא אלימות בשיתוף שפ"י, משרד החינוך

תכנית למניעת אלימות בין בני זוג הפועלת בשיתוף עם השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י) במשרד החינוך ובמסגרתה מעבירים מחנכים ויועצות סדנאות לתלמידי תיכון ברחבי הארץ, בליווי עו"סים ממרכזי אלמ"ב.

התכנית מאופיינת בתנועה על הרצף שבין הנורמטיבי ל"בעייתני" ולפתולוגי ביחסים זוגיים וחבריים בגילי ההתבגרות.

התכנית פועלת ב-15 יישובים והשתתפו בה כ-1,500 תלמידים מכ-50 בתי ספר. פרט

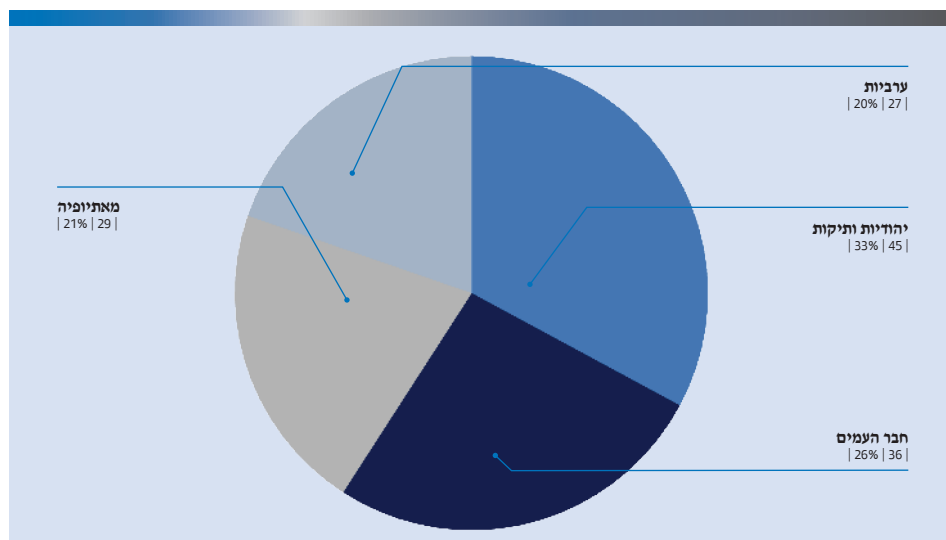
לתלמידים הועברה התכנית גם לצוותי בתי הספר שבהם היא פעלה. בשנים האחרונות נעשו פעולות לקידום התכנית ובהן השלמת החוברת המותאמת לחברה הערבית והפצתה; בחינת אפשרות לשילוב קבוצת העמיתים בתכניות למחויבות אישית; בחינת הדרכים להתאמת התכנית לבתי ספר דתיים ועוד. בשנת 2015 הורחבה התכנית והופעלה באופן ייחודי במסגרות לבני נוער – הוסטלים, פנימיות וקידום נוער. כמו כן התחילה העבודה על בניית תכנית המותאמת לצרכיו של כל בית ספר (מקיום יום שיא ועד פעילות ארוכת טווח). פעולות אלה נמשכות גם בשנת 2016.

ד. ועדות בין-משרדיות

(1) הוועדה הבין-משרדית לבדיקת רצח נשים בידי בן זוגן

מטרתה של הוועדה שבה משתתפים נציגי משרדי הממשלה הרלוונטיים היא בדיקת מקרי רצח נשים בידי בני זוגן. הוועדה לומדת על תהליכי ההתערבות והטיפול שננקטו טרם הרצח בניסיון להפיק לקחים ולשפר תהליכי עבודה למניעת מקרים דומים בעתיד. משנת 2013 עומדת בראש הוועדה מנהלת השירות לרווחת הפרט והמשפחה. בשנים 2004-2015 נרצחו 136 נשים בידי בני זוגן (גרף 6). נתוני הגרף מראים כי במגזרים השונים שבהם נרשמו מקרי רצח אלו בולט שיעור גבוה (48%) של נשים עולות, הן ממדינות ברית המועצות והן מאתיופיה. כ-50% מהנשים שנרצחו היו מוכרות לשירותי הרווחה וההיכרות לא תמיד הייתה בתקופה שקדמה לרצח או על רקע אלימות במשפחה

גרף 6 | נתוני רצח נשים בידי בני זוגן בשנים 2004-2015
(סה"כ 136 נשים)

בשנת 2015 נרצחו 11 נשים ישראליות בידי בני זוגן, מהן שלוש יוצאות ברית המועצות לשעבר, ארבע מהמגזר הערבי, שלוש יהודיות ותיקות ואחת יוצאת אתיופיה.²¹

(2) ועדות מחוזיות לאלימות במשפחה ולגילוי עריות, בשיתוף שירות בתי הסוהר

ישנן 8 ועדות מחוזיות (שתיים בכל מחוז) שאותן מלווה צוות היגוי ארצי בין-משרדי. לפי חוק שחרור על-תנאי ממאסר, התשס"א-2001, ניתן לוועדות אלה מעמד סטטוטורי המחייב העברת חוות דעת של הוועדה לגבי שחרור מוקדם ממאסר של אסירים שנשפטו בגין עברות אלימות במשפחה וגילוי עריות. הוועדות דנות גם בענייני חופשות, התייחדות וביקורי ילדים וממליצות על תכנית טיפולית לאסיר ולבני משפחתו בקהילה. הוועדות מתכנסות בשני פורומים:

- **פורום מורחב** ובו חברים קבועים: מפקח שירות פרט ומשפחה (יו"ר הוועדה), נציג שב"ס קבוע ונוסף אליהם נציגים מהקהילה ומהכלא שמטפלים בנפגעי העברה ובאסיר;

²¹ הוועדה לא קיבלה מנדט ולכן לא דנה במקרים של נשים שנרצחו בידי בני משפחה שאינם בני זוגן של הנשים – תופעה שכיחה בקרב משפחות ערביות. מאותה סיבה הוועדה לא דנה במקרים של נשים זרות שאינן בעלות מעמד חוקי בישראל ובמקרים של גברים שנרצחים בידי בני זוגם.

- **פורום חברים קבועים (חו"ק)** ובו יו"ר הוועדה ונציג השב"ס הקבוע בלבד.

ועדות מחוזיות לאלימות במשפחה

בשנת 2015 נערכו 2,982 דיונים שונים ב-1,930 תיקי אסירים השפוטים בגין עברות אלימות במשפחה.

טופלו 218 עתירות של אסירים. 20% מהדיונים התקיימו בפורום מורחב בהשתתפות גורמי הטיפול בכלא ובקהילה ו-80% בפורום חו"ק.

לוועדות הגיעו 419 בקשות להגדרת פרופיל "אסיר אלימות במשפחה" (לעומת 549 בקשות בשנת 2014). מתוכם הוגדרו 22% "אסירי אלמ"ב" ועניינם נידון בוועדות.

ועדות גילוי עריות (ג"ע)

בשנת 2015 התקיימו 473 דיונים ל-478 אסירים שנשפטו על עברות גילוי עריות וטופלו 51 עתירות אסירים. אחוז העתירות מייצג 11% מסך כל הדיונים. אחוז העתירות של אסירי עברות גילוי עריות גבוה יותר מאחוז העתירות של אסירי עברות אלמ"ב, עובדה זו מעידה כי אסירי עברות גילוי עריות מכחישים יותר את העברות ועקב כך עותרים יותר, וככלל פחות משתפים פעולה בתכניות הטיפוליות המוצעות להם.

כ-85% מהדיונים מתקיימים בפורום מורחב (בהשתתפות גורמי הטיפול בכלא ובקהילה) וכ-15% מתקיימים בפורום חו"ק. נתון זה גם הוא שונה והפוך מהנתונים המקבילים מוועדות האלימות במשפחה שבהן יש יותר דיונים בפורום חו"ק לעומת הפורום המורחב. מגמה זו מצביעה על החשיבות הגדולה שמייחסים הן הוועדה הן גורמי הרווחה בקהילה למחויבות כלפי הקרבנות.

שבעה אסירים השפוטים בגין עברות אחרות (ולא ג"ע) ויש עליהם מידע או הורשעו בעבר בגין עברות ג"ע הובאו בשנת 2015 להגדרת פרופיל ג"ע. כולם הוגדרו בפרופיל זה ועניינם נידון בוועדה. בהקשר זה נמשכת בחינת הקריטריונים שלפיהם מגדירים פרופיל אלמ"ב וג"ע.

בשנת 2015 החלה בניית מערכת ממוחשבת לניהול תיקי הוועדות ונמשכה העבודה על חיזוק השותפות בין מערכת שב"ס המטפלת באסירים ובין מערכת הרווחה בקהילה המטפלת בנפגעים וכן העבודה על יצירת רצף של מענים מותאמים.

(3) ועדות מחוזיות להערכת מסוכנות בשיתוף משרד הבריאות

ישנן ארבע ועדות מחוזיות שמלוות בצוות היגוי ארצי בין-משרדי והן פועלות יותר מעשור. בכל ועדה משתתפים מרכזת השירות לרווחת הפרט והמשפחה במחוז (או

מפקח מחוזי) ופסיכיאטר מטעם משרד הבריאות. הוועדות מתכנסות בנוכחות הלקוחות ובהסכמתם ובהשתתפות הגורמים המפנים והמטפלים, ודנות לשם אבחון וגיבוש תכנית טיפולית מומלצת.

בשנת 2015 נידונו 50 פניות ב-36 ועדות. ועדות רבות (48%) התכנסו בעקבות פנייה של עו"סים לענייני סדרי הדין שנדרשים להמליץ לבית המשפט במקרים מורכבים שבהם יש חשש לאלימות מסכנת.

חברי הוועדות השתתפו בקבוצות לניהול ידע והשתלבו במיזם שק"ד של האגף למחקר, תכנון והכשרה. הידע שנצבר בוועדות יוצג באתר המשרד ויהיה זמין כחומר תומך החלטות לשיקול דעתם של חברי הוועדות. צוותי הוועדות גיבשו בסיומו של תהליך הלמידה מודל ותורה שישדירו את תהליך העבודה בוועדה. כמו כן תוקן ועודכן התע"ס (הוראה מס' 3.39) של הוועדות להערכת מסוכנות.

3.4.4 שירות חוץ-ביתי – שירותי הגנה וטיפול לנשים נפגעות אלימות ולילדיהן

א. מקלטים לנשים נפגעות אלימות ולילדיהן

משרד הרווחה מספק מסגרת הגנה וטיפול לתקופה זמנית לנשים נפגעות אלימות ולילדיהן שנמצאים בסיכון גבוה פיזי ונפשי, באמצעות 14 מקלטים הפזורים ברחבי הארץ.

מטרת המקלטים היא לספק לנשים נפגעות אלימות שאינן יכולות להישאר בביתן מחמת הסיכונים הנשקפים להן – הגנה, סיוע וטיפול בשעת משבר, פסק זמן לצורך קבלת החלטות על העתיד, מתן ידע למיצוי זכויות והקניית כלים בסיסיים להתמודדות עם הקשיים. המקלט יוצר סביבה חינוכית, טיפולית ומכילה בעבור הילדים.

אוכלוסיית היעד של המקלטים מאופיינת במורכבות רבה. למקלטים מתקבלים נשים וילדיהן מכל רחבי הארץ בלא הבדל גיל, מוצא, דת, לאום או רמת השכלה. באוכלוסייה שוהה במקלטים ישנם נשים וילדים עם צרכים מיוחדים הדורשים מעורבות של מערכת בריאות הנפש, נשים וילדים עם צרכים מיוחדים השייכים לאוכלוסיית השיקום, נשים הסובלות מפוסט-טראומה מתמשכת וגם נשים חסרות מעמד בארץ (ויכולת המקלט לסייע להן מוגבלת). במקלטים יש גם נשים צעירות מקרב החברה הערבית שמנהלות מערכות יחסים מחוץ לנישואין ולפיכך הן נמצאות בסכנת חיים.

ילדי הנשים הם ילדים שספגו אווירה של אלימות קשה במשפחתם והיו קרוב להתעללות ולהזנחה. ילדים אלה מנותקים מסביבתם הטבעית והם במצב של טראומה מתמשכת וקונפליקט קשה בין ההורים.

- המקלטים מופעלים על סמך הוראת תע"ס 3.8 באמצעות עמותות שנבחרו במכרז המחייב התאמה לסטנדרט אחיד. סה"כ פועלים 14 מקלטים :
- שני מקלטים ייחודיים לנשים ערביות ולילדיהן ;
- שני מקלטים ייחודיים לנשים דתיות וחרדיות ולילדיהן ;
- שני מקלטים לאוכלוסייה מעורבת יהודית וערבית ;
- שני מקלטים לנשים עם צרכים מיוחדים מתחום בריאות הנפש בשיתוף משרד הבריאות ;
- ששת המקלטים הנותרים מיועדים לאוכלוסייה הכללית ומקבלים נשים וילדיהן מכל המגזרים לפי הצורך.

רוב המקלטים פועלים על פי דגם אחיד הקובע כי בכל מסגרת יכולים לשהות ברגע נתון עד 12 נשים עם ילדיהן. בסך הכול המקלטים ערוכים לספק מענה לכ-160 נשים וכ-320 ילדים בו בזמן.

להלן נתונים המתייחסים לנשים ולילדיהן ששהו במקלטים בשנת 2015

הנתונים נאספו מהמערכת הממוחשבת "ניהול טיפול" שנבנתה במשרד הרווחה ואליה מוזנים בזמן אמת נתונים מהמקלטים.

בשנת 2015 שהו ב-14 מקלטים **738 נשים ו-989 ילדים**, זוהי ירידה משנת 2014.

600 נשים התקבלו בשנת 2015 ו-138 נשים המשיכו את שהייתן משנת 2014.

מספר הפניות : ל-14 מקלטים הגיעו 767 פניות, מהן 600 נשים התקבלו והגיעו ; 73 נשים התקבלו ולא הגיעו.

המניעים לפנייה והגורם המפנה : המניע העיקרי הוא מקרה אלימות קיצוני וחרג. רוב הפניות (72%) הגיעו מהמש"חים, 11% מהמשטרה, 9% מהמרכזים למניעת אלימות, השאר מבתי חולים, מקו חירום, מפניות עצמאיות ועוד.

הגורם האלים, סוג האלימות : רוב הנשים סבלו מאלימות מצד הבעל שלהן (57%) או בן זוגן (16%). חלק ניכר מהנשים סבלו מאלימות גם מבני משפחה גרעינית ומורחבת אחרים. בסוגי האלימות נרשמו : אלימות נפשית או מילולית – 541 נשים, אלימות כלכלית – 370 נשים, אלימות פיזית – 463 נשים, אלימות מינית – 180 נשים ובידוד חברתי – 312 נשים.

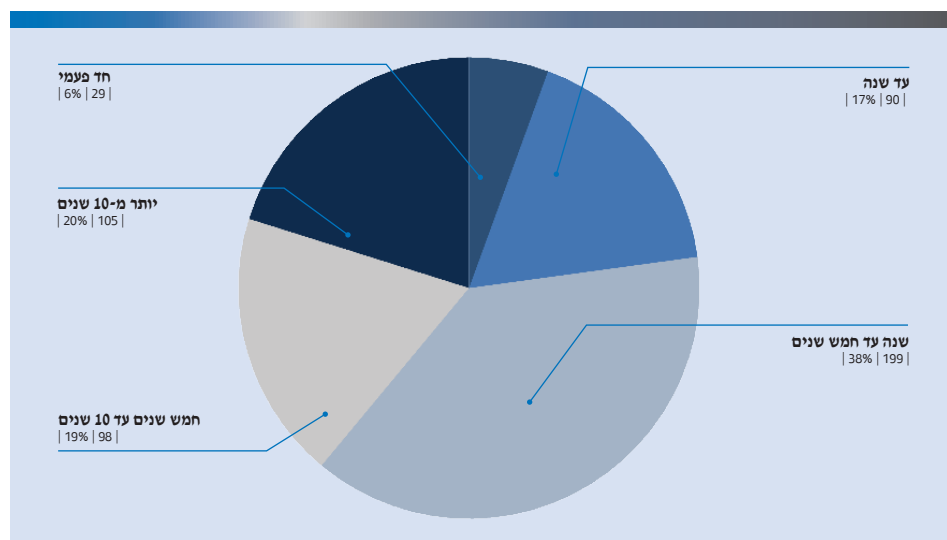
משך האלימות בחיי האישה (גרף 7) : כ-40% מהנשים סבלו מאלימות יותר מחמש שנים.

סקירת השירותים החברתיים 2015

ילדים: 989 ילדים שהו במקלטים עם אימהותיהם, מהם 36% מגיל לידה עד גיל 3, 52% בגילים 4-10 ו-12% מעל גיל 11.

משך השהייה במקלט: חלק ניכר מהנשים (43%) שהו במקלט עד חודש ימים, 30% מחודש עד חצי שנה, 16% - משישה חודשים עד שנה ו-11% שהו במקלט יותר משנה.²²

גרף 7 | משך האלימות בחיי האישה, 2015
(סה"כ 521 נשים)

סיום הטיפול במקלט ותוצאותיו: 650 נשים יצאו מהמקלט בשנת 2015, מהן 52% סיימו טיפול במקלט והשיגו את היעדים שהוגדרו במהלך הטיפול.

יעדי יציאה מהמקלט: 58% לא חזרו לגורם האלים עם יציאתן מהמקלט, 18% חזרו לגורם האלים והשאר יצאו למסגרות אחרות, טיפוליות או רפואיות, ולקהילה. **שהייה בלתי חוקית בארץ:** לכ-10% מסך המטופלות לא הייתה תעודת זהות. פירוש הדבר כי הן אינן זכאיות לסיוע בשכר דירה, לביטוח רפואי, לקצבת הבטחת הכנסה ועוד.

²² אפשר לעיין בנתונים סוציו-דמוגרפיים ובאפיונים אישיים נוספים של המטופלות השוהות במקלטים בסקירת השירותים החברתיים, 2014, פרק "משפחות במצוקה", עמ' 372-374.

פעולות נוספות בשנת 2015

- **טופס פיקוח ייחודי למקלטים** הועבר למחוזות.
- נמשכה הטמעת **חוק שירותי רווחה (מענק הסתגלות לנשים ששהו במקלט לנשים מוכות)**, **התשע"ג-2012**, ו**תיקון חוק הבטחת הכנסה לטובת נשים במקלטים** (ולפיו נשים שהיו זכאיות לגמלה טרם כניסתן למקלט ימשיכו לקבל את הגמלה בעת שהותן במקלט. איגרת ההסבר לנשים במקלטים תורגמה לארבע שפות והופצה. בתכנון הרחבת שינוי זה לכלל הנשים השוהות במקלט).
- **ילדים מתבגרים במקלטים**: בשני מקלטים נבנו שתי יחידות דיור נפרדות המיועדות לנשים עם מתבגרים.²³
- **מחקר מעקב אחר נשים נפגעות אלימות במשפחה במקלט**: הסתיים השלב הראשון במחקר שהתבצע ביזמת המשרד ואוניברסיטת בר אילן. המחקר כלל מעקב אחר הנשים בשתי נקודות זמן – כניסה למקלט ויציאה ממנו. על פי הממצאים המקלט משיג את מטרותיו. כמו כן מממצאי המחקר עולות סוגיות מרכזיות שנמצאות על סדר היום של השירות (טיפול בילדים כאוכלוסייה נפרדת במקלט; בניית רצף טיפולי מתאים ליוצאות מקלט; שילוב מערכת בריאות הנפש). המחקר צפוי להסתיים בסוף שנת 2016.
- **היערכות לשעת חירום**: במסגרת היערכות המשרד לשעת חירום נערכו שיפוץ והתאמה של מבני המקלטים לדרישות המכרז וקעת המקלטים ערוכים לשעת חירום.
- **השתלמויות**: במהלך שנת 2015 התקיימה השתלמות לעו"סים המטפלים בילדים במקלטים, במרכזים למניעת אלימות ובמסגרות נוספות המטפלות בילדים ואינן באחריות השירות. בנוסף עו"סים לענייני נשים במקלטים השתלבו בבית הספר המרכזי בקורסים שונים בתחום האלימות במשפחה.
- **יחסי עמותה-משרד**: מוקדש מאמץ לבניית שיתופי פעולה רצויים בין המשרד המוביל ומנחה מדיניות לבין העמותות שזכו במכרז ומפעילות מקלטים ודירות, בעיקר בנושאים הקשורים להפעלת המקלטים, הצגת הנושא בתקשורת, עבודה מול הכנסת ועוד.

²³ הטיפול בנשים אלו יחל לאחר קבלת אישור על הגדלת תעריף שיסייע במתן מענים ייחודיים למתבגרים אלה.

- **ועדה בין-משרדית בנושא אלימות במשפחה:** נציגי המשרד השתתפו בוועדה בין-משרדית בראשות המשרד לביטחון פנים, שהוקמה כדי לבחון מענים קיימים וחסרים בתחום ולהתמקד בממשקים בין המערכות המטפלות השונות. הוועדה הגישה את המלצותיה לשר לביטחון פנים ולשר הרווחה.
- **ערביות בסיכון מתמשך וגבוה:** מתקיים שיתוף פעולה עם המחלקה ליחסים בין-לאומיים למציאת פתרונות חלופיים לאוכלוסייה זו. הופץ נוהל משותף למשרד הרווחה ולמשרדה בנושא: "נשים מאויימות".
- **קו חירום משרדי המסייע לקהילה בהפניית נשים למקלטים:** החל מהלך שיאפשר לעו"סים בקו החירום לסייע במתן מידע לגבי תפוסה במקלטים.
- **תע"ס מקלטים:** בניית טופס הפניה אחיד ונוהל הפניית נשים מחוץ לשעות העבודה נמצאת בשלבי סיום.

ב. דירות מעבר לנשים נפגעות אלימות ולילדיהן

דירות המעבר הן מסגרת המשך לנשים ולילדיהן אשר שהו במקלטים וזקוקים למסגרת מעבר מחממת המקלט לחיים עצמאיים בקהילה. זוהי מסגרת טיפולית-שיקומית המשכית לנשים שאינן בסיכון, אך הן זקוקות לתקופה ארוכה של החלמה ושיקום כדי שתוכלנה להתגבר על השלכות האלימות שממנה סבלו, לרכוש מיומנויות להשתלבות מקצועית וחברתית, לקבל סיוע בהליכים משפטיים ולבנות בכוחות עצמן חיים עצמאיים ובריאים למען ולמען ילדיהן.

הדירות נמצאות בסמיכות למקלטים ומפעילות אותן העמותות²⁴ שזכו במכרז. משך השהייה בדירות המעבר הוא מחצי שנה עד שנה.

בשנת 2015 פעלו 18 דירות מעבר ברחבי הארץ ובהן שהו 44 נשים ו-96 ילדים. ב-12 דירות במימון המשרד שהו 31 נשים ו-67 ילדים.

בשני יישובים מופעלות הדירות בדגם של אשכול דירות, זו לצד זו מתוך הבנת הצורך של הנשים בחברה ובקבוצת השתייכות תומכת.

74% מהנשים ששהו בדירות השתלבו בתעסוקה, 13% השתלבו במסגרת לימודים ו-13% מהנשים היו במסגרת של הכשרה מקצועית.

²⁴ פרט לראשון לציון, שם הרשות המקומית מפעילה את הדירה.

29% מהנשים שהו בדירה עד חצי שנה ו-35% שהו יותר משישה חודשים.
45% יצאו לחיים עצמאיים בנפרד מבן הזוג.

סוגיות מורכבות

מהפעלת דירות המעבר עלו סוגיות חשובות הדורשות התייחסות ודיון ובהן: קושי בהתאמת נשים למגורים יחד בדירה אחת, חרטה על מגורים משותפים ברגע האחרון וצורכי אוכלוסייה משתנים.

הניסיון בשטח מצביע על יתרון בדירה קטנה לכל אישה אך פתרון זה מגדיל את עלות השחייה.

יתרונות נוספים קשורים להקמת אשכול דירות המאפשר יצירת קהילה חברתית תומכת או דירת מעבר ליד כל מקלט (בערים שבהן לא קיימת דירה).

לשנים הבאות מתוכננים פרסום הוראת תע"ס והרחבת מערכת המחשב "ניהול טיפול" לאיסוף נתונים על נשים השוהות בדירות מעבר (או בניית תכנה נפרדת).

חלק ד: משפחות ויחידים בהליך משפטי²⁵

פרק זה דן בהתערבות המקצועית בסוגיות המשפטיות שבהן בית המשפט דורש חוות דעת מקצועית של שירותי הרווחה לפני ההגעה להחלטה משפטית.

בקטגוריה זו נכללות משפחות הנמצאות בהליכי גירושין, משפחות הסובלות מאלימות ומשפחות הזקוקות לסיוע בשל עניינים משפטיים.

מגמות עיקריות בשנת 2015:

- פורסמה הוראת תע"ס מעודכנת ומורחבת בתחום סדרי דין, ובה יש דגש על המשגות עדכניות וכן הרחבה והעמקה של בירור הצורך למינוי אפוטרופוס.
- מתבצע מחקר המשך על מרכזי קשר, במכון ברוקדייל. המחקר מתמקד במשפחות המצויות בטיפול ממושך (בטיפול המרכז יותר משנתיים).

²⁵ תת-פרק זה הוכן בידי עו"ס סימונה שטינמן – עו"ס ראשית לעניין סדרי דין, עו"ס רקפת עצמון מפקחת ארצית נפגעי כיתות, עו"ס אפרת שרעבי מפקחת ארצית בתחומים מרכזי קשר, נשים במעגל הזנות.

- הוקמה קבוצת למידה משותפת לשלושת השירותים (השירות לרווחת הפרט והמשפחה, השירות לילד ולנוער והשירות למען הילד) שמטרתה להבנות את מרכזי הקשר כנותני שירות מרכזיים לאוכלוסיות האגף בנושא הקשר בין הורים וילדים.
- לפי תוצאות סקר בנושא הכשרות שנערך בשנת 2014 תוכנן מערך הדרכות והכשרות מסוגים שונים: קבוצתיות, מחוזיות למנהלים, לעובדים מקצועיים ולעובדים סמך-מקצועיים במרכזי הקשר.

4.1 משפחות ויחידים המטופלים בתחום סדרי דין

4.1.1 תיאור התופעה

עובדים סוציאליים הפועלים במחלקות לשירותים חברתיים בתפקיד עו"ס לעניין סדרי דין נדרשים לכתוב חוות דעת מקצועית בעניין קטינים וחסויים (להלן היא תיקרא **תסקיר**) לערכאות המשפטיות – על פי רוב לבתי המשפט לענייני משפחה ולבתי הדין הדתיים.

העובדים הסוציאליים לעניין סדרי דין הם עובדים סוציאליים בעלי שלוש שנות ניסיון לפחות בעבודה סוציאלית והם עוברים הכשרה ייחודית לתפקיד זה.

התסקירים שמגישים עו"סים לעניין סדרי דין נדרשים במצבים כדלקמן:

- במצבי פירוד וגירושין;
- במצבי אלימות במשפחה;
- בהמלצות אודות אפטרופוס מתאים לקטינים יתומים, לקשישים, לאנשים עם הפרעות נפשיות, לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, לחולים כרוניים ולאחרים;
- בבקשות להיתר נישואין לקטינים מתחת לגיל 17;
- בבקשות להכרה באבהות;
- בבקשות להמרת דת;
- במצבים של חטיפת ילדים בין מדינות החתומות על אמנת האג ובמצבי חטיפות ילדים בתוך מדינת ישראל;
- במקרים הומניטריים – חוות דעת בעניין הורים חסרי מעמד לטובת ילדיהם שהם בעלי אזרחות ישראלית;

- בבקשות להתערבות רפואית דחופה ;
- בבקשות לשינוי שם משפחה של קטינים ;
- בבקשות לשימוש בזרע לאחר המוות ;
- בבקשות לקשר בין סבים לנכדיהם.

חוקים

- עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין פועלים על פי החוקים שלהלן :
- חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), התשט"ו–1955 ;
 - חוק הכשרות המשפטית והאפטרופסות, התשכ"ב–1962 ;
 - חוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז–1967, סעיף 62 ;
 - חוק גיל הנישואין, התשי"י–1950 ;
 - חוק מידע גנטי, התשס"א–2000 ;
 - חוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א–1991 ותיקונים לחוק מהשנים 1995, 1996, 1997 ;
 - חוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), התשנ"א–1991 ;
 - חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה–1995 ;
 - חוק העונשין, התשל"ז–1977 ; תיקון מס' 26, התש"ן–1989 : "פגיעה בקטינים ובחסרי ישע".

4.1.2 תשומות

בשנת 2015 היו בארץ: עו"ס ראשית לעניין סדרי דין, עו"ס ארצית לעניין סדרי דין, ו-628 עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין בעלי מינוי לכלל התחומים, בחלקיות משרה.

סך הכול ישנם כ-200 תקנים בתחום סדרי הדין (מדיניות השירות מחייבת העסקה ברבע תקן לפחות). נוסף על כך בסוף שנת 2015 הועסקו במשרד הרווחה 12 עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין מחוזיים לחוק הסעד, סדרי דין שעוסקים גם בפקוח בשירות לרווחת הפרט והמשפחה, וארבע מרכזות שירותים שמשמשות גם עו"סיות מחוזיות.

4.1.3 תפוקות

א. תסקירים

בשנת 2015 נכתבו **25,636 תסקירים** בתחום סדרי הדין לבתי המשפט לענייני משפחה ולבתי הדין הדתיים (בתי הדין הרבניים, בתי הדין השרעיים ואחרים).

השירות ניתן ליותר מ-²⁶**21,550** משפחות, שמהן 11,297 משפחות טופלו בתחום הגירושין או הפירוד.

רוב התסקירים (78%) הוגשו לבית המשפט לענייני משפחה.

בלוח 2 מוצגת התפלגות התסקירים לפי תחומים עיקריים.

נושא **אישות - פרדה וגירושין** הוא התחום המרכזי בעבודת העו"ס לעניין סדרי דין ורוב התסקירים (60%) היו בנושא זה. בשנת 2015 טופלו **11,297** משפחות ומספר רב יותר של ילדים בסוגיות הקשורות בטובתם של קטינים בהליך פרדת הוריהם ונכתבו 15,382 תסקירים בנושא זה. בתיקהן של 4,999 משפחות ניתנו בבתי המשפט סמכויות לעו"ס לעניין סדרי דין להגדיר את הקשר בין ההורים לילדים. 4,613 משפחות מאופיינות בקשיים ניכרים בקשר בין הילדים לאחד ההורים לפחות. ב-1,392 משפחות חודש הקשר בין הילדים להורים בעקבות התערבות עו"ס לעניין סדרי דין.

תחום האפטרופסות הוא השני בגודלו בחלוקת התסקירים. האפטרופסות הטבעית על קטינים נתונה להורים, אך ישנם מצבים כמו מות שני ההורים או מצבים משפטיים מורכבים שבהם נשללת האפטרופסות מההורים. במצבים אלה יש לקבוע אפטרופוסים חלופיים שיהיו אחראים לצורכיהם הפיזיים והרגשיים של הקטינים. כמו כן בית המשפט נדרש לקבוע אפטרופוס לאדם בוגר שאינו יכול לדאוג לצרכיו ולענייניו (כגון קשישים, פסולי דין, אנשים עם הפרעות נפשיות ועוד), בקביעות או בארעיות. בשנת 2015 הוגשו 8,595 (33%) תסקירים בנושא אפטרופסות, מהם כ-10% בלבד היו בעניין אפטרופסות על קטינים. יותר ממחצית (57%) מתסקירי האפטרופסות נכתבו בעניין אזרחים ותיקים.

בנושא אלימות הוגשו 1,122 (4%) תסקירים.

²⁶ 2,595 משפחות נוספות עדיין ממתונות למעורבות עובדים סוציאליים לחוק הסעד (סדרי דין) שיכתבו ויכינו תסקיר לערכאה השיפוטית וזאת בגלל מצוקת כוח אדם והיעדר תקינה מותאמת לצרכים הקיימים בשטח.

לוח 2 | התפלגות התסקירים לפי תחומים, 2015

אישות	אפסטרופסות	אלימות	היתר נישואין	שם שינוי	אבהות	קשר סבים	המרת דת	שאר התחומים*
15,382	8,595	1,122	24	98	176	68	34	137

* אמנת האג, התערבות רפואית, הריגה, שימוש בזרע לאחר מוות, מקרים הומניטריים

נוסף על הכנת תסקירים, עו"סים לעניין סדרי דין נדרשים להעיד בבתי משפט או בבתי דין דתיים. בשנת 2015 ניתנו 1,155 עדויות והתקיימו 677 ועדות תסקירים. בסוף שנת 2014 עודכנה ופורסמה הוראת תע"ס 3.20 "תפקידו ודרכי עבודתו של עובד סוציאלי לעניין סדרי דין" ובמהלך שנת 2015 בוצעו מפגשים וימי למידה בתחום הוראת התע"ס המעודכנת.

4.2 מרכזי קשר הורים-ילדים

4.2.1 אוכלוסיית היעד ומהות הטיפול במרכז הקשר

מרכזי קשר הורים-ילדים הם מרכזים מקצועיים, מוגנים, הפועלים מתוך ראיית טובת הילד. מרכזי הקשר מתמחים בפיתוח ובחיזוק הקשר בין ילדים לבין הוריהם ובני משפחתם, במצבי משבר וקונפליקט או כאשר הילדים אינם מתגוררים עם הוריהם או אחד מהם.

מרכזי הקשר פועלים מתוקף הוראת תע"ס 3.36.

אוכלוסיית היעד של מרכזי הקשר כוללת ילדים ומשפחותיהם שלפי החלטת בית המשפט או המלצת גורם מקצועי יש לקיים עבורם הסדרי קשר במרכז הקשר לצורכי טיפול מקצועי או הגנה. ההתערבויות הטיפוליות במרכז הקשר נועדו ליצור שינוי ארוך טווח שיוביל להסדרי ראייה יציבים ועצמאיים.

במסגרת מיזם תוצאות הוגדרו **תוצאות רצויות** למרכז קשר ובהן קשר מיטיב ויציב של הילד עם הוריו, עצמאי ככל האפשר על פי ההחלטות השיפוטיות והמצב המשפחתי; קשר בליווי מחוץ למרכז הקשר; ובהיעדר אפשרות אחרת – קשר מתמשך במרכז הקשר.

פנייה למרכז קשר נעשית באמצעות עו"ס לעניין סדרי דין או עו"ס לעניין חוק הנוער. הטיפול במרכז הקשר מתמקד ב"כאן ועכשיו" ומשתמש במגוון התערבויות: משחק בחדר ובחצר, יציאה מהמרכז בליווי, הדרכת הורים במפגש עצמו ושיחות עם בני המשפחה לפי הצורך. חלק מהמשפחות הנמצאות במרכז הקשר משתתפות, נוסף

לטיפול הרגיל, בתכנית קבוצתית.

בדרך כלל רמת ההתערבות והפיקוח של העובד במפגשים פוחתת עם הזמן, בהתאם לאבחון ולהערכת הקשר עם הילד. ההחלטה על שינויים ברמת הפיקוח בתכנית הטיפול ועל יציאה להסדרי ראייה עצמאיים מתקבלת עם הגורם המפנה (עו"ס לעניין סדרי דין או לעניין חוק הנוער) המעורב בטיפול במשפחה ובדרך כלל באישור של בית המשפט.

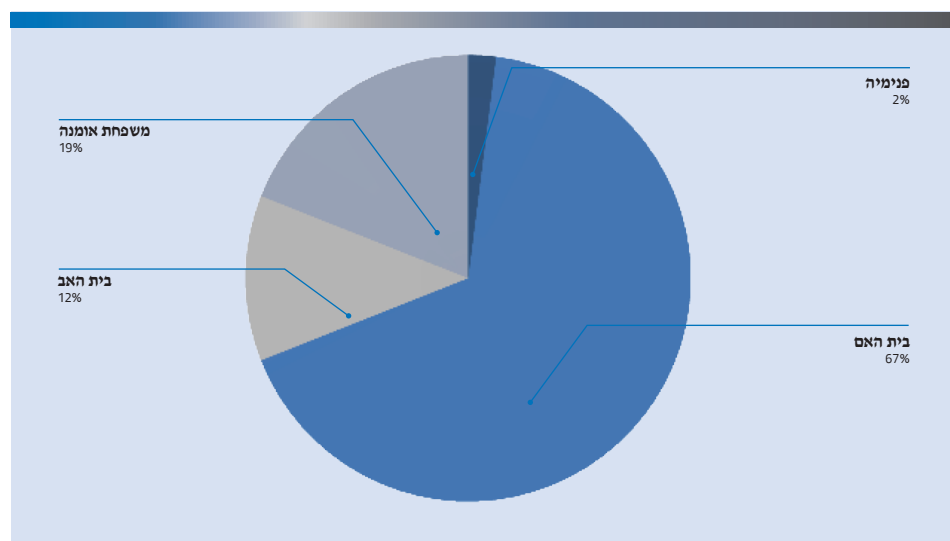
4.2.2 תשומות:

בשנת 2014 היה תקציב מרכזי הקשר 5.5 מיליון ₪ וכוח האדם נאמד בכ-31 משרות מלאות.

4.2.3 תפוקות

היקף הפעילות: בשנת 2015 פעלו 64 מרכזי קשר וטופלו בהם יותר מ-2,383 משפחות ובהן יותר מ-3,390 ילדים. נמשכת המגמה של הגדלת היקף הפעילות במרכזים הגדולים ובכלל זה העמקת הידע המקצועי והרחבת הכלים הטיפוליים. להלן כמה נתונים על פעילות מרכזי הקשר בשנת 2015.

גרף 8 | התפלגות הילדים במרכזי קשר לפי בית מגורים, 2015
(סה"כ 3,390 ילדים)

נתוני גרף 8 מלמדים שכחמישית (21%) מהילדים שבטיפול מרכזי הקשר נמצאים בהשמה חוץ-ביתית ופוגשים את הוריהם במרכזים. משפחות אלו דורשות תשומות טיפוליות והשגחה ייחודית עקב קשיי התפקוד של ההורים, מורכבות הבעיות ואפיוני האוכלוסייה. לרוב נדרש פיקוח מלא וצמוד וכן טיפול לטווח ארוך מאוד במרכזי הקשר.

במרכזי הקשר מבקרים ילדים מגיל לידה עד גיל 13 או קצת יותר. אך הגילים השכיחים ביותר הם מגיל שנתיים עד שש (36%) ומגיל שש עד 12 (38%).

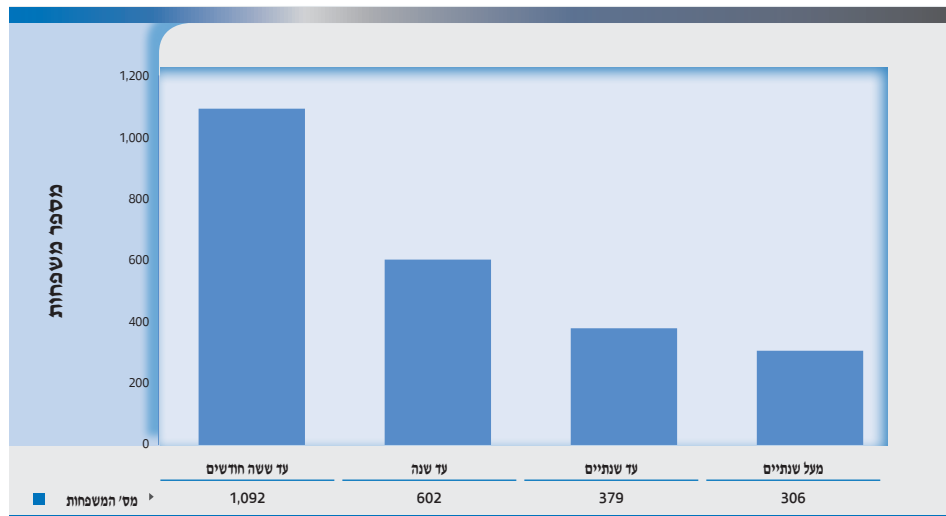
סיבות ההפניה: בלוח 3 מוצגים נתונים על סיבות ההפניה למרכזי הקשר. מהנתונים עולה כי ב-72% מהמקרים הסיבה להפניה למרכזי הקשר הייתה קשיים במימוש הסדרי ראייה (על רקע סדרי דין), וב-28% מהמקרים נעשתה הפניה בגין מצב שבו הורה מסכן את ילדיו (מתוקף חוק הנוער). לאורך השנים חלוקת ההפניות הזו למרכזי הקשר נשארה יציבה, בלא שינוי משמעותי.

לוח 3 | סיבת ההפניה למרכזי קשר, 2015

2015	2014	2013	2012	שנה
				גורם מפנה
1,721 (72%)	1,768 (73%)	1,541 (73%)	1,875 (74%)	עו"ס לעניין סדרי דין
659	655	559	665	חוק הנוער ועו"ס משפחה

משך זמן הטיפול: בשנת 2015 קרוב למחצית (46%) מהמשפחות טופלו במרכזי הקשר עד שישה חודשים. מיעוט מהמשפחות (13%) ביקרו במרכזים יותר משנתיים.

גרף 9 | משך זמן הטיפול במרכז הקשר

סיום הטיפול: בשנת 2015 סיימו כמחצית מהמשפחות (1,180) את הביקורים במרכזי הקשר, ומהן 53% עברו להסדרים עצמאיים בקהילה.

פעולות נוספות: הנהלת האגף לשירותים אישיים וחברתיים החליטה כי מרכזי הקשר בתחום קשר בין הורים וילדים במצבי משבר וקונפליקט ייתנו שירות ליתר אוכלוסיית האגף. לצורך זה הוקמה קבוצת למידה משותפת לשלושת השירותים הרלוונטיים: השירות לרווחת הפרט והמשפחה, השירות לילד ולנוער והשירות למען הילד. בין מטרות הקבוצה להגדיר מחדש את אוכלוסיות מרכזי הקשר ואת הצרכים השונים והציפיות השונות של כל האוכלוסייה והשירות ולהבנות מסלולים לטיפול מובחן לפי צרכי האוכלוסייה. כמו כן הקבוצה תדון בכל ההיבטים המקצועיים, הטיפוליים והלוגיסטיים הנגזרים ממהלך מיסוד הרחבת אוכלוסיות היעד של המרכזים.

חלק ה: משפחות נפגעות אבדן פתאומי ושכול (תאונות דרכים, אבדנות ועברות המתה)²⁷

מגמות עיקריות בשנת 2015

- הוקמה תכנית מיתרים – מרכז סיוע למשפחות שבהן התאבדו בני משפחה.
- הוקמו מרכזים מרחביים בתל אביב ובחיפה.
- פותח תעריך מיוחד שיאפשר לתחנות לטיפול זוגי ומשפחתי לטפל במשפחות שכולות נפגעות תאונות דרכים ואבדנות.
- החל פיילוט בשיתוף אשלים להכנסת ליווי רוחני למרכזי הסיוע.

תיאור התופעה

מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי מדי שנה נהרגים בישראל באופן פתאומי כ-1,000 איש בשל תאונות דרכים, אבדנות ורצח. אירועים טרגיים אלה קוטעים באכזריות את מהלך חייהן של המשפחות ומשפיעים קשות גם על המעגלים החברתיים השונים הקשורים אליהן. בתהליך ארוך וכואב של התמודדות עם אבדן וניסיון להסתגל לחיים ללא יקירן יש ערך רב להכרה בכאב המתמשך ולתמיכה החברתית. מרבית האנשים השכולים מוצאים דרכי התמודדות עם הכאב בכוחות עצמם ובתמיכת סביבתם הקרובה ולא נדרשת להם התערבות טיפולית מקצועית. עם זאת לעתים מעורר השכול מצוקה נפשית חריפה ומתמשכת המתבטאת בסימפטומים קליניים של מצוקת אבל מורכב ומחייבת התייחסות והתערבות מקצועית. מצוקה כזו שכיחה יותר במקרים של אבדן פתאומי.

השירות לרווחת הפרט והמשפחה נערך לטיפול באוכלוסיות שכולות אלה ומפתח מענים מתאימים הכוללים מערך סיוע של אנשי מקצוע ומערך פיקוח וכן מפתח כלים ותורה מקצועית ומכשיר אנשי צוות.

²⁷ את תת-פרק זה כתב עו"ס אילן שריף, מפקח ארצי בנושא אבדן ושכול בשירות לרווחת הפרט והמשפחה.

תשומות : כוח אדם במטה המשרד

השירות מעסיק מפקח ארצי האחראי, בין השאר, ליישום חוק נפגעי תאונות דרכים ולהחלטת הממשלה בנושא סיוע למשפחות נפגעות עברות המתה ומשפחות שיקריהן התאבדו. פרט אליו ישנם ארבעה מפקחים מחוזיים בחצי משרה המופקדים על יישום תכניות ברשויות המקומיות ובמרכזי סיוע.

5.1 משפחות נפגעות תאונות דרכים

השירות לרווחת הפרט והמשפחה מעניק סיוע וטיפול למשפחות ששכלו בן או בת זוג, הורה, אח או אחות, או כל בן משפחה אחר שהיה תלוי במטופל.

דרכי הטיפול בנפגעי תאונות דרכים מעוגנות בחוק ובתע"ס :

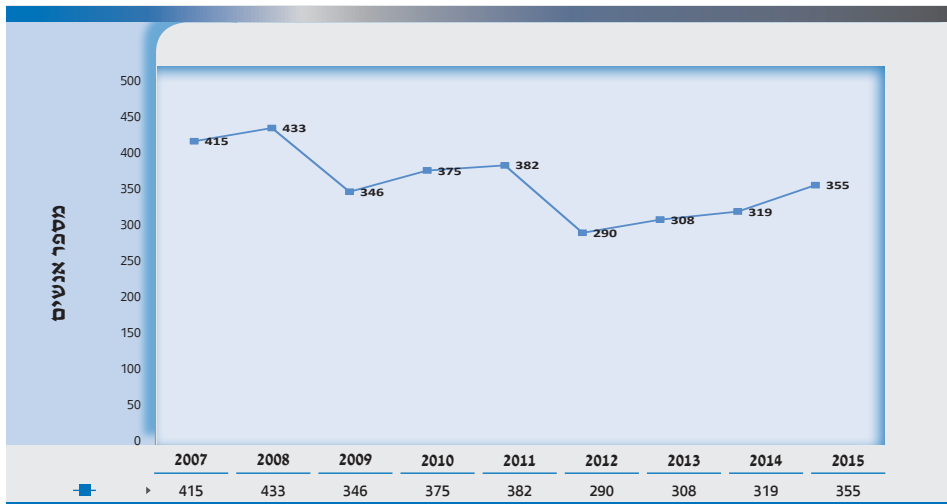
- **חוק נפגעי תאונות דרכים (סיוע לבני משפחה), התשס"ב-2002** והתיקון לחוק משנת 2006 משמשים בסיס למתן הסיוע לנפגעי תאונות דרכים ;
- **הוראת תע"ס 3.11** מסדירה את דרכי העבודה בטיפול במשפחות נפגעות תאונות דרכים, בכלל זה מסירת ההודעה המרה לבני המשפחה. כמו כן ההוראה מסדירה את המימון, הדיווח ותקצוב הפעילות.

5.1.1 תיאור התופעה : משפחות נפגעות תאונות דרכים

בגרף 10 מוצגים נתונים על ההרוגים בתאונות דרכים בשנים 2007-2015. מהנתונים עולה כי בשנים הנסקרות אפשר לזהות מגמה של ירידה במספר ההרוגים עד לשנת 2012 ומאז יש מגמת עלייה. בשנת 2015 נהרגו **355 בני אדם בתאונות דרכים** קטלניות במדינת ישראל (לפי נתוני הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים).²⁸

²⁸ נתון זה כולל פטירות מאוחרות לאחר פחות מ-30 יום ממועד התאונה.

גרף 10 | הרוגים בתאונות דרכים לפי שנים, 2007-2015
(מספר אנשים)

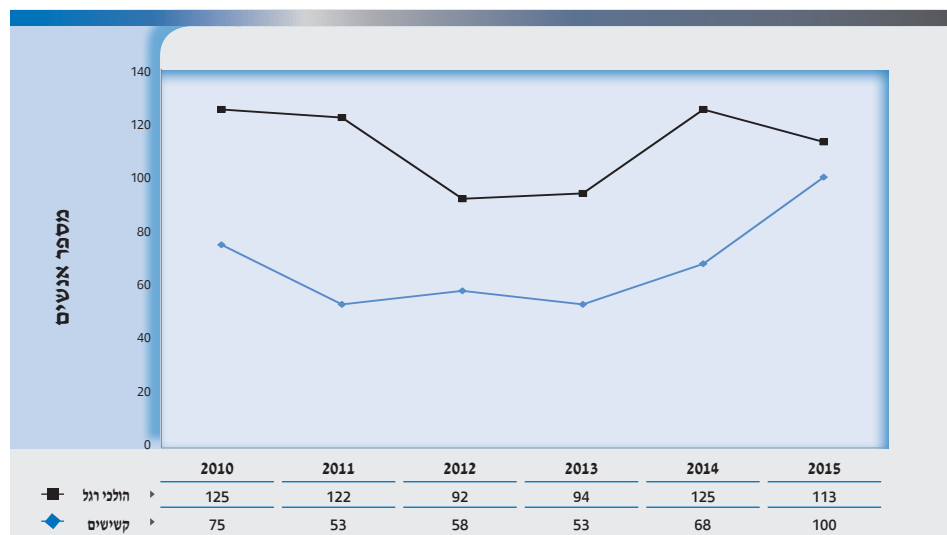

אף על פי ששכול עקב תאונת דרכים פוגע בכל שכבות האוכלוסייה ובכל הגילים ישנן קבוצות אוכלוסייה בסיכון גבוה ובהן הולכי רגל, אזרחים ותיקים, ילדים ואוכלוסייה מאזורים גאוגרפיים במעמד סוציו-אקונומי נמוך. להלן ההתייחסות לקבוצות אלו:

א. הולכי רגל ואזרחים ותיקים בני 65 ומעלה

בשנת 2015 נהרגו 113 הולכי רגל בתאונות דרכים. זוהי ירידה לעומת שנת 2014 שבה נהרגו 125 הולכי רגל (גרף 11). קבוצות האוכלוסייה שנמצאת בסיכון הגבוה ביותר להיפגע בתאונה כהולכי רגל הן: אזרחים ותיקים יהודים ופעוטות ערבים.

גרף 11 | הולכי רגל ואזרחים ותיקים הרוגים בתאונות דרכים, לפי שנים, 2010-2015

בקרב אזרחים ותיקים בני 65 ומעלה נהרגו 100 איש ונרשמה עלייה משמעותית מאוד (54%!) לעומת השנה הקודמת שבה נהרגו 68 אזרחים ותיקים (גרף 11). יש לציין כי שיעור האזרחים הוותיקים ההרוגים בתאונות דרכים גבוה משיעורם היחסי באוכלוסייה.

5.1.2 תשומות

א. כוח אדם

בשנת 2015 היו בתחום זה חמש משרות לעובדים סוציאליים והם פעלו בארבעה מרכזי סיוע אזוריים.

עמותת "יד הנקטפים" מפעילה קבוצות סיוע טיפוליות לפי מכרז. כוח האדם בעמותה הוא שני חצאי תקנים לעובדים סוציאליים ו-16 מנחי קבוצות.

ב. תקציב

התקציב השנתי של מרכזי הסיוע לנפגעי תאונות דרכים לשנת 2015 עמד על 1.6

מיליון ₪, כפי שנקבע בחוק.²⁹

5.1.3 תפוקות

(1) מרכזי הסיוע למשפחות נפגעות תאונות דרכים

מרכזי הסיוע למשפחות נפגעות תאונות דרכים הוקמו על פי חוק נפגעי תאונות דרכים (סיוע לבני משפחה) התשס"ב–2002.³⁰

הפעילות במרכזי הסיוע עוסקת בשלושה פרמטרים עיקריים: הבניית מערך מקצועי של הודעות מרות למשפחות השכולות; פיתוח מענה טיפולי מקיף הכולל שיחות אינטימיות, ליווי וטיפול מסוגים שונים; והפעלת קבוצות תמיכה. מרכזי הסיוע עובדים בשיתוף פעולה עם עמותת "יד הנקטפים" המפעילה את קבוצות התמיכה הטיפוליות.

א. הודעה על הבשורה המרה³¹

במקרה של מוות באתר התאונה, על פי החוק מתלווה נציג הרשות המקומית לקצין המשטרה המודיע על כך למשפחה. במרבית הרשויות נלווה אל קצין משטרת התנועה מהאגף לנפגעי תאונות דרכים במשטרת התנועה עובד סוציאלי מטעם המחלקה לשירותים חברתיים. בשנת 2015 נמסרו 307³² הודעות (אשר 40 מהן היו הודעות כפולות באותה משפחה) על 355 הרוגים.

ב. הטיפול במשפחות

מרכזי הסיוע אחראים ליצירת קשר עם המשפחות, למסירת מידע על זכויותיהן הטיפוליות ולהפעלת מטפלים לשם הגשת סיוע רגשי פרטני, זוגי או משפחתי. סיוע מקצועי ומיומן עשוי לעזור בתהליך המשברי של האבל, במציאת הכוחות להתמודד עם השבר ובניסיון למצוא משמעות ואיזון מחודשים בחיים.

²⁹ נוסף על כך 1.6 מיליון ₪ מועברים מתוקף החוק על פי התחייבות חשב למשרד לביטחון פנים עבור הפעלת כוח אדם משטרתי להובלת תהליך הודעה מרה למשפחות, בשיתוף פעולה עם משרד הרווחה והשירותים החברתיים ועם הרשויות המקומיות.

³⁰ המרכזים הוקמו בבאר שבע, בתל אביב, בכרמיאל ובמשגב (שירות בשפה הערבית).

³¹ במקרה של פטירה בבית החולים בעקבות פציעה, צוות בית החולים הוא האחראי למסירת ההודעה המרה.

³² הסיבות לפער בין מספר ההרוגים למספר ההודעות הן: הודעות שנמסרו בבתי חולים בידי הצוותים הרפואיים ובכלל זה פטירות מאוחרות, בני משפחה שהגיעו בעצמם למקום התאונה, הרוגים בלא קרובי משפחה בארץ ועוד.

סקירת השירותים החברתיים 2015

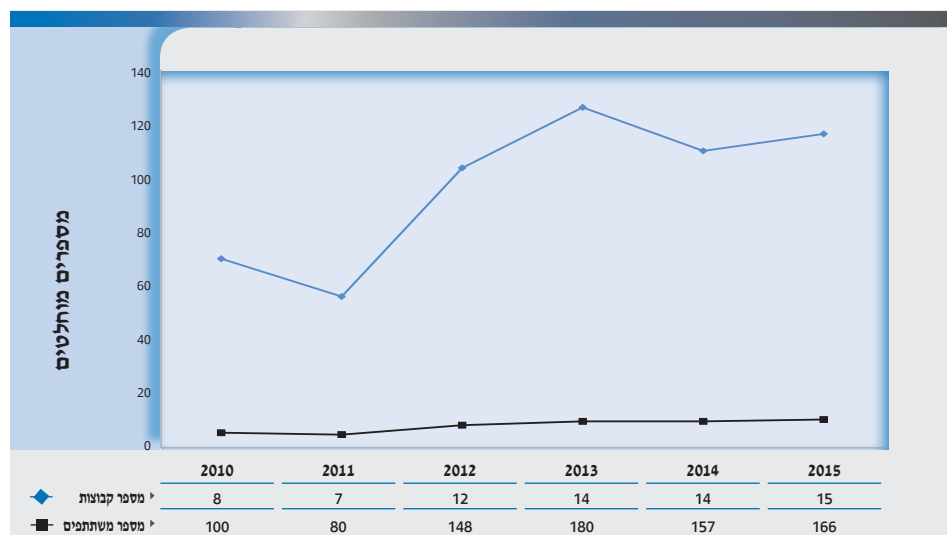
בשנת 2015 הגישו מרכזי הסיוע 93 טיפולים פרטניים, זוגיים ומשפחתיים. 61 איש לוו ללא טיפול.

המרכזים עדיין אינם נגישים מספיק לחלקים מסוימים מאוכלוסיית היעד אשר לדעתה הם רחוקים גאוגרפית. כמו כן, יש לעתים קושי בהתאמת המרכזים לאוכלוסייה החרדית, לאוכלוסייה הערבית ולקבוצות אוכלוסייה אחרות בעלות מאפיינים תרבותיים ייחודיים. השירות פועל לפיתוח תכניות טיפול רגישות תרבות שיותאמו לאפיוני אוכלוסיות אלו.

ג. קבוצות תמיכה

את קבוצות התמיכה מפעילה עמותת "יד הנקטפים" (במימון משרד הרווחה והשירותים החברתיים). בשנת 2015 השתתפו ב-15 קבוצות 166 בני משפחה שכולים. בשנתיים האחרונות יש פעילות גוברת של קבוצות התמיכה בקרב האוכלוסייה הערבית בצפון הארץ.

גרף 12 | פעילות קבוצות תמיכה, 2009-2015

פעולות נוספות בשנת 2015

- הופק הטקס השנתי לזכר קרבנות תאונות דרכים בשיתוף פעולה עם הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים ו"פורום פעולה" למניעת תאונות דרכים;

- אורגן יום העצמה לאלמנות ולאמהות שכולות דוברות ערבית.
- העמותה "יד הנקטפים" יזמה עם משרד הרווחה שתי תכניות התנסותיות חדשות בנושא הקבוצות: הראשונה פועלת לפי עקרונות האימון (Coaching) והשנייה – לפי עקרונות הליווי הרוחני.

5.2 משפחות נפגעות אבדנות – תכנית מיתרים

מנתוני משרד הבריאות עולה כי מדי שנה מתאבדים בישראל לפחות 400 איש ואליהם יש להוסיף נתוני מחקר שנערך עבור התכנית הלאומית למניעת אבדנות שמצביע על כך שהיקף המקרים שאינם מדווחים הוא לפחות כ-25%-50% יותר, כך שהאומדן עומד על 500-600 מתאבדים מדי שנה. השירות לרווחת הפרט והמשפחה שותף בתכנית הלאומית למניעת התאבדויות הפועלת מתוקף החלטת ממשלה. נציגי השירות שותפים במועצה הלאומית למניעת התאבדויות שפועלת בהובלת משרד הבריאות וכן בוועדת ההיגוי של התכנית הלאומית.

בשנת 2015 הוציא לפועל השירות לרווחת הפרט והמשפחה את תכנית "מיתרים" ובמסגרתה הקימה עמותת אנוש (הזוכה במכרז) שני מרכזי סיוע מרחביים למשפחות שכולות על רקע התאבדות, האחד בתל אביב והשני בחיפה. העבודה המקצועית בשלב זה מתמקדת בבניית העבודה המערכתית בתחום ומטרתה לשפר את מנגנון העברת המידע אודות מקרי התאבדות ובניית שיתופי פעולה שיאפשרו למשפחות לקבל סיוע מקצועי בשלבים מוקדמים של האירוע הטראומטי.

העבודה מתבצעת בתיאום ובשיתוף מלא עם צוות התכנית הלאומית למניעת אבדנות במישור הארצי והמקומי ומנהלות התכנית "מיתרים" משתתפות בוועדת ההיגוי של התכנית הלאומית. נוסף על כך התקיימו מפגשים עם גופים מקצועיים נוספים בקהילה: עם מנהלי תחנות לטיפול זוגי ומשפחתי ועם מנהלי מש"חים להסדרת שיתופי הפעולה והפניות טיפולים, ועם מפקחים ואנשי המטה במשרד הרווחה במטרה לקדם מענים ולפרוץ חסמים בעבודת השדה.

בחודשיים של פעילות בשנת 2015 יצרו המרכזים קשר עם 12 משפחות והחלו בבחינת צורכיהן לסיוע.

5.3 משפחות נפגעות עברות המתה – תכנית סנ"ה

5.3.1 תיאור התופעה ואוכלוסיית היעד

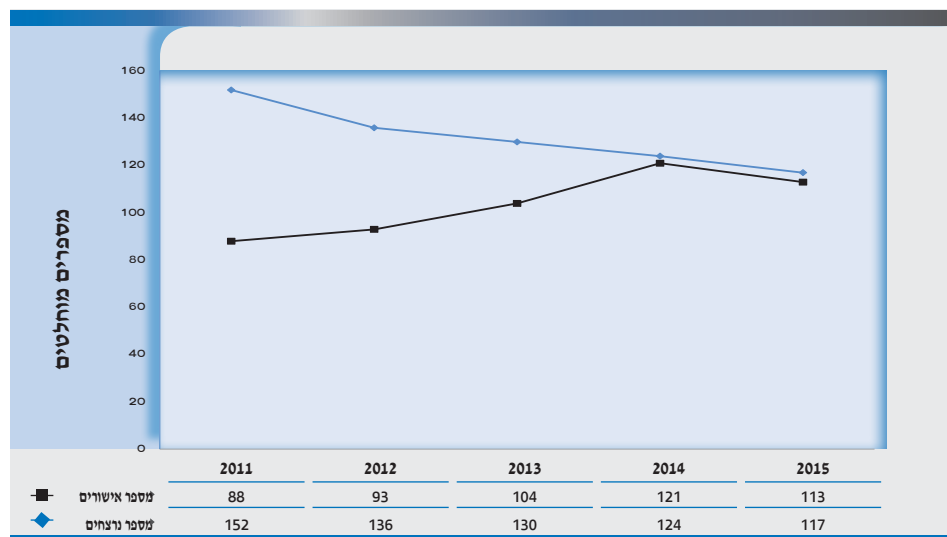
בכל שנה נרצחים בישראל כ-120 אנשים. סיוע מקצועי ומיומן לבני המשפחות של

סקירת השירותים החברתיים 2015

הנרצחים עשוי לעזור להם בתהליך האבל ובהתמודדות המורכבת לנוכח תחושות הבדידות והבידוד החברתי שהם חווים ובניסיונם למצוא משמעות ואיזון מחודשים בחייהם.

על פי החלטת הממשלה³³ הוקמו בשנים 2010-2012 חמישה מרכזי סיוע.³⁴ מערך הסיוע כולל ועדת זכאות בין-משרדית המאשרת את הזכאים לסיוע (אישורים) ומעניקה סיוע ראשוני בהוצאות אבל ראשוניות וכן מערך של חמישה מרכזי סיוע אזוריים שנותנים מענה ארצי בסיוע רגשי. נוסף על כך מסופק סיוע משפטי בהליכים אזרחיים וליווי בהליך פלילי דרך האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים. המערך נועד לכלול בשלב הסופי צוותי "הודעה מרה" משותפים מהשלטון המקומי וממטרת ישראל.

גרף 13 | נרצחים ואישורים לסיוע לפי שנים, 2011-2015

מהנתונים עולה כי בחמש השנים האחרונות חלה ירידה הדרגתית במספר המוחלט של הנרצחים וזאת מול גידול האוכלוסייה הכללית. בשנת 2015 נרצחו 117 איש וועדת זכאות בין-משרדית אישרה סיוע ל-113 משפחות.

³³ בעקבות דו"ח בנושא מתן סיוע לנפגעי עברות המתה מטעם ועדה בין-משרדית בראשות המשנה למנכ"ל משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2009.

³⁴ בבאר שבע, בתל אביב, בירושלים, בכפר כנא ובחיפה.

מהנתונים שאספו מרכזי הסיוע בשנים 2011-2015 עולים כמה מאפיינים של מקרי הרצח ושל הנרצחים.

גיל הנרצחים: מתפלג מגיל צעיר מאוד (שנתיים ושלוש שנים) עד גיל זקנה (85 ומעלה), אך רוב הנרצחים (73%) הלכו לעולמם בגילים של אמצע החיים (19-55).

מגדר: 83% מהנרצחים היו גברים.

ארץ מוצא: 60% מהנרצחים היו ערבים ו-39% יהודים. שיעור הנרצחים מהאוכלוסייה הערבית היה פי שלושה גבוה יותר משיעור האוכלוסייה הערבית באוכלוסייה הכללית. בקרב היהודים 53% היו ישראלים ותיקים, 36% יוצאי ברית המועצות לשעבר ו-4% יוצאי אתיופיה.

ממצא נוסף מלמד כי חלק ניכר ממקרי הרצח התרחשו במשפחה גרעינית או מורחבת.

5.3.2 תשומות

א. כוח אדם

החל משנת 2012 מפעילה עמותת "אלה" את מרכזי הסיוע לנפגעי עברות המתה. בכוח האדם של העמותה יש שש עובדות סוציאליות שמנהלות את המרכזים, רכזת תכנית ומזכירה. הסיוע המשפטי ניתן באמצעות האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים.

ב. תקציב

תקציב התכנית לטיפול במשפחות נפגעות עברות המתה בשנת 2015 עמד על 10.4 מיליון ₪ וממנו הועברו 500 אש"ח לאגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים לשם מימון הסיוע המשפטי לבני המשפחות.

5.3.3 תפוקות

א. מרכזי הסיוע

- בשנת 2015 ליוו מרכזי הסיוע שמפעילה עמותת "אלה" 317 משפחות וסייעו להן (לעומת 261 משפחות בשנת 2014). ועדת הזכאות אישרה סיוע ל-117 משפחות.
- עיקר הפעילות של מרכזי הסיוע כולל פנייה יזומה למשפחות הזכאות, ליווי שוטף, הפניה לסיוע משפטי דרך האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים, בניית תכנית טיפולית לכלל בני המשפחה, הפניה לטיפול ומעקב אחרי המתאימים. כמו כן המרכז אחראי לרשימת מטפלים העומדים בקריטריונים שנקבעו, הפניה

סקירת השירותים החברתיים 2015

לאבחונים ופנייה לארגונים מסייעים בקהילה שביכולתם לתת מענה לצרכים ייחודיים של המשפחות.

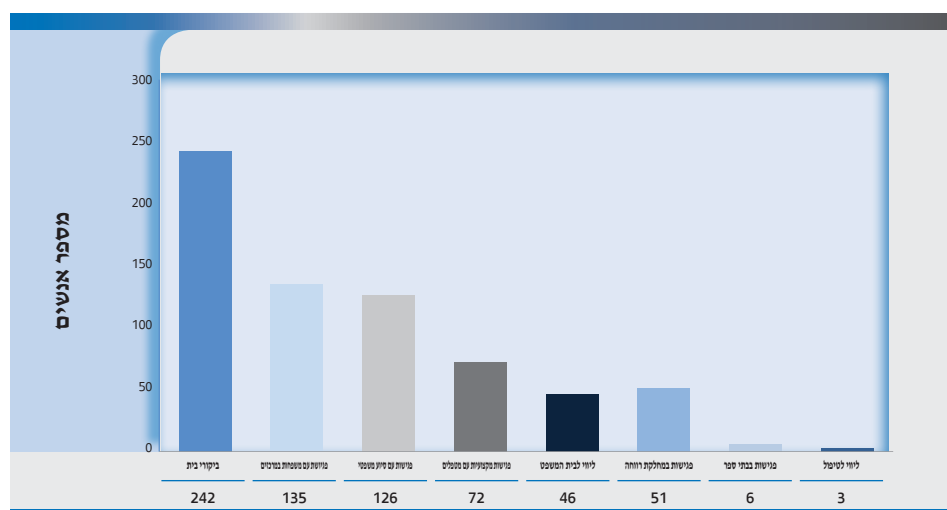
בשנת 2015 הוכנסה לפעילות מערכת ממוחשבת לניהול התערבויות טיפוליות (גרף 14).

אחד מהיעדים של מרכזי הסיוע הוא יצירת קשר מהיר עם המשפחות. בשנת 2015 ב-84% מהמקרים פנו מרכזי הסיוע למשפחה ויצרו אתה קשר בתוך חודש ימים.

בשנת 2015 הפעילו מרכזי הסיוע 12 קבוצות טיפוליות ברחבי הארץ ובהן השתתפו 112 איש, גידול כפי שניים בהשוואה לשנת 2014.

גם בתחום החזרי הוצאות אבל נרשם גידול בשנת 2015, שבה העניקו מרכזי הסיוע סיוע של כ-5,000 ₪ ל-44 משפחות וזאת לעומת 35 משפחות שקיבלו סיוע כזה בשנת 2014.

גרף 14 | פעילות במרכזי הסיוע, 2015

5.4 פעילויות כלליות בתהליכי הסיוע השונים

הכשרת אנשי מקצוע

- בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה הפיק פעילויות שונות:

- תכנית הכשרה למודיעי הבשורה המרה – התכנית בת 56 שעות ומיועדת לעובדים סוציאליים ברשויות ולקציני משטרה ;
- תכנית שנתית בת 224 שעות בנושא אבדן פתאומי ושכול המיועדת בעיקר למטפלים בתחנות לטיפול זוגי ומשפחתי במש"חים ;
- ימי עיון מחוויים בנושא אבדן ושכול.
- שותפות בפורומים מקצועיים ובהם "פורום אבדן ושכול".³⁵

תכניות ייחודיות

- השירות השתתף בפילוט בהובלת "גוינט ישראל-אשלים" בנושא ליווי רוחני. במסגרת זו ליוו מלווים רוחניים בני משפחות נרצחים באזור ירושלים ובני משפחות נפגעות תאונות דרכים באזור הצפון. נוסף לכך פעלה קבוצה טיפולית בנושא זה בצפון הארץ (בשפה הערבית).
- הורחב הפילוט בנושא הליווי הרוחני הכולל הן ליוויים פרטניים וקבוצתיים הן פיתוח מודולה בקורס המטפלים. פילוט זה ילווה במחקר שיבוצע במכון ברוקדייל.
- הופעלה סדנה בת ארבעה ימים לכ-30 בני משפחות שכולות.

³⁵ בפורום זה משתתפים גופים ממשלתיים ובהם משרדי הממשלה : הביטחון, הבריאות והחינוך ; המוסד לביטוח לאומי ; ארגוני המגזר השלישי, מרכז אבדן ושכול באוניברסיטת חיפה, המכללה האקדמית באור יהודה, ארגון יד לבנים.